

5 000 let učebnice cizích jazyků

Jana Pavlová, DiS

Bakalářská práce
2013/2014

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta multimediálních komunikací

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta multimediálních komunikací
Kabinet teoretických studií
akademický rok: 2013/2014

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Jana Pavlová, DiS.**
Osobní číslo: **K11463**
Studijní program: **B8206 Výtvarná umění**
Studijní obor: **Multimedia a design – Grafický design**
Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **5000 let učebnice cizích jazyků**

Zásady pro vypracování:

Rozsah teoretické práce minimálně 25 stran + obrazové přílohy (dokumentace praktické části). Práci odevzdat v elektronické podobě (dle předepsané celouniverzitní šablony viz Směrnice rektora č. 15/2010) ve formátu PDF na 1 ks CD (DVD) nosiče, dále odevzdat 2 kusy výtisků elektronické podoby práce a 1 výtisk graficky zpracované bakalářské práce, která má volnější grafickou podobu.

Kniha jako zdroj zábavy i poučení.

Teoretická část:

Historie a současnost učebnice cizích jazyků.

Praktická část:

Autorský projekt knihy: učebnice češtiny pro cizince.

Na samostatném nosiči CD-ROM odevzdejte v minimálním počtu 10 kusů obrazovou dokumentaci praktické části závěrečné práce pro využití v publikacích FMK. Formát pro bitmapové podklady: JPEG, barevný prostor RGB, rozlišení 300 dpi, 250 mm delší strana. Formáty pro vektory: AI, EPS, PDF. Loga a texty v křivkách. V samostatném textovém souboru uveďte jméno a příjmení, login do Portálu UTB, obor (ateliér), typ práce, přesný název práce v češtině i v angličtině, rok obhajoby, osobní mail, osobní web, telefon. Přiložte svou osobní fotografii v tiskovém rozlišení.

Rozsah bakalářské práce: viz. Zásady pro vypracování
Rozsah příloh: viz. Zásady pro vypracování
Forma zpracování bakalářské práce: tištěná

Seznam odborné literatury:

SAMARA, Timothy. Grafický design: Základní pravidla a způsoby jejich porušování. 1. vyd.
Adéla Hašková, Petra Bidlasová. Praha: Slovart, 2008, 272 s. ISBN 978-80-7391-030-3.
LEPIL, Oldřich. Teorie a praxe tvorby výukových materiálů. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010. ISBN 978-80-244-2489-7.
MAŇÁK, J., KLAPKO, D. Učebnice pod lupou. Brno: Paido, 2006.
MAŇÁK, J., KNECHT, P. (eds.) Hodnocení učebnic. Brno: Paido, 2007.
PRŮCHA, Jan. Přehled pedagogiky. 3. aktualizované vydání. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-567-7.
JŮVA, Vladimír sen., JŮVA, V. Jun. Stručné dějiny pedagogiky. 4. Rozšířené vydání. Brno: Paido, 1997. ISBN 80-85931-43-5.
ERHART, Adolf. Základy jazykovědy. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990. ISBN 80-04-24612-5.
ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. Na počátku byl sumer. 2. přepracované vydání. Praha: Panorama, 1983
OLIVA, Pavel. Zrození evropské civilizace. 1. Vydání. Praha: Scientia, 1995. ISBN 80-85827-97-2.
SWIDERKOVÁ, A. Tvář helénistického světa. 1. vyd. Praha: Panorama, 1983. ISBN 11-108-83-13/34.
SWIDERKOVÁ, A. Když papýry promluvily. 1. vyd. Praha: Orbis, 1972. ISBN 11-010-72-13/34.
STROUHAL, Evžen. Život starých Egypťanů. 2., rozšíř. vyd. Londýn : OPUS, 1994.
BORECKÝ, Bořivoj. Antická kultura. 1. Vydání. Praha: Orbis, 1961.
A veškeré knihovnické a jiné fondy s literaturou na území ČR, SR, EU, webové stránky vztahující se k tématu, odborné časopisy a další literatura po konzultaci s vedoucím práce.

Vedoucí bakalářské práce: **MgA. Dušan Wolf**
Ústav produktového designu
Datum zadání bakalářské práce: **2. prosince 2013**
Termín odevzdání bakalářské práce: **16. května 2014**

Ve Zlíně dne 2. prosince 2013

doc. MgA. Jana Janíková, ArtD.
děkanka

Mgr. Silvie Stanická, Ph.D.
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ/DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské/diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská/diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému a bude dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou/diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou/diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské/diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské/diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Ve Zlíně 6. 12. 2013

Jana PAVLOVÁ

Jméno, příjmení, podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídně k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Tato práce se zabývá historickým vývojem učebnice cizího jazyka od prvních textových záznamů po současnost. Převážně se zaměřuje na tři oblasti. *Pedagogickou stránku* popisující rozvoj pedagogiky a její největší osobnosti, pedagogické směry a výzkumy zabývající se problematikou obsahu, struktury a funkce učebnice. Dále na *vizuální stránku* zahrnující grafickou a designovou podobu knihy, její tvar, materiály, vývoj písma, použití ilustrace a fotografie. A *technologickou stránku*, která představuje nejdůležitější technické a technologické objevy spojené s výrobou knihy, ať už se jedná o ručně psané, tištěné nebo elektronické učebnice.

Praktickou částí je třetí díl učebnice češtiny pro malé cizince volně navazující na již používané tituly. V této části jsou představeny ukázky grafické úpravy učebnice s využitím autorských ilustrací.

Klíčová slova: učebnice cizího jazyka, historie učebnice, vývoj učebnice, ilustrace, písmo

ABSTRACT

The theoretical part of thesis deals with the historical development of foreign language textbooks from the first text records to the present.

Mainly focuses on three areas: educational area describing the development of education and famous people in education, educational trends and research dealing with content, structure and functions of textbooks. Next area is focused to the visual aspect involving graphic design and layout of the book, its shape, materials, development of writing, the use of illustrations and photographs.

The last area concerns technological aspects, which represents the major technical and technological breakthroughs associated with the production of books, whether they are handwritten, printed or electronic textbooks.

The practical part is the third volume of the Czech language textbook for young foreigners. This part presents examples of graphic layout and the illustrations of textbook.

Keywords: foreign language textbooks, history of textbooks, design of textbooks, illustration, font

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych poděkovala v prvé řadě vedoucímu bakalářské práce MgA. Dušanu Wolfovi za ochotné konzultace a podnětné kritické poznámky. Stejně tak děkuji za přátelský přístup a současně odborné vedení.

Nesmírně ráda bych chtěla poděkovat své báječné a tolerantní rodině.

Velký dík patří také panu doc. PhDr. Miroslavu Zelinskému, CSc. za jeho cenné rady a textovou korekturu, této pomoci si velmi vážím.

Své díky chci také vyjádřit Mgr. Magdaléně Šustové z Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského za neuvěřitelně vstřícný přístup a poskytnutí podkladů k obrazové dokumentaci.

A samozřejmě autorce učebnice Mgr. Iloně Lejnarové za důvěru, kterou mi dala a za příjemnou spolupráci.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

Úvod.....	9
I. TEORETICKÁ ČÁST.....	10
1 Učebnice.....	11
1.1 Termín učebnice a její úloha ve vzdělávacím procesu.....	11
1.2 RVP – Schvalování učebnic.....	13
1.2.1 Podmínky nutné k udělení schvalovací doložky.....	14
1.3 Funkce učebnice.....	14
1.4 Struktura učebnice.....	16
2 Historický vývoj učebnice nejenom cizího jazyka.....	18
2.1 Na počátku bylo SLOVO.....	18
2.1.1 Prajazyk.....	18
2.2 A pak přišlo PÍSMO.....	19
2.2.1 Vývoj písma.....	20
2.3 Učebnice pod lupou historie.....	23
2.3.1 Nejstarší historický národ světa píše do hlíny – Sumerové.....	23
2.3.2 <i>Papuro</i> „to co patří králi“ – Egypt.....	26
2.3.3 Pro papír se musí až do Číny.....	27
2.3.4 Antika – Řecko učí lásce k moudrosti a Řím tuto moudrost šíří.....	29
2.3.5 2. – 4. století dává knize tvar.....	32
2.3.6 Dětství nejenom knihy – středověk.....	34
2.3.7 Písmo pro Moravu – Cyril a Metoděj.....	37
2.3.8 Knihy se nepíší, knihy se tisknou – knihtisk.....	38
2.3.9 Učebnice budeme potřebovat.....	40
2.3.10 Nadčasová osobnost = nadčasová učebnice – Jan Amos Komenský.....	41
2.3.11 Učebnice ve víru událostí – průmyslová revoluce.....	44
3 Jazyková učebnice 20 a 21. století.....	47
3.1 Z kraje 20. století.....	47
3.2 Válečné a poválečné období, doba normalizace.....	49
3.3 Konec dvacátého století.....	51
3.3.1 Učebnice v rukou odborníků.....	52
3.3.2 Učebnice v rukou amatérů.....	54

3.4	Učebnice dnešní doby – 21. století.....	55
3.4.1	Učebnice nové generace – elektronické učebnice.....	57
3.4.2	Apple – udělej si sám.....	59
3.4.3	Speciální učebnice pro nevidomé.....	59
4	Obrazová dokumentace.....	61
II.	Praktická část.....	73
5	Čeština pro malé cizince – realizace učebnice.....	74
5.1	Charakteristika učebnice.....	74
5.2	Ilustrace.....	75
5.3	Použité písmo.....	76
6	Ukázky řešení – Čeština pro malé cizince.....	77
6.1	Obálka knihy / první vnitřní strana.....	77
6.2	První vnitřní strana.....	78
6.3	Obsah.....	78
6.4	První kapitola.....	78
6.5	První Kapitola.....	79
6.6	Druhá Kapitola.....	81
6.7	Třetí kapitola.....	82
6.8	Předělová strana čtvrté kapitoly.....	83
6.9	Předělová strana páté kapitoly.....	83
6.10	Předělová strana šesté kapitoly.....	84
6.11	Předělová strana sedmé kapitoly.....	84
6.12	Předělová strana osmé kapitoly.....	85
6.13	Předělová strana deváté kapitoly.....	85
6.14	Ukázka obrazového doprovodu ke slovíčkům.....	86
6.15	Pexeso.....	87
	Závěr.....	88
	Seznam použité literatury.....	89
	Seznam obrázků.....	92

Úvod

K projektu vytvořit třetí díl učebnice češtiny pro malé cizince jsem byla přizvána souhrou okolností. Tento projekt se mi od počátku líbil a přišel mi zajímavý, účelný, ale hlavně zábavný. Učebnice je koncipována jako kniha nejznámějších českých pohádek, doplněná o otázky, úkoly a cvičení, díky kterým si děti osvojují slovní zásobu a větné struktury hravou formou blízkou jejich věku. Jsem velmi ráda, že učebnici je možné vytvořit v rámci mé bakalářské práce pod vedením zkušených pedagogů.

Dokud jsem nezačala psát tuto práci, nevěděla jsem, že právě pohádky – pro upřesnění Ezopovy bajky – se využívaly k výuce řečtiny a latiny již ve starověku. Měla jsem jen hrubou představu, co pojem učebnice znamená a kolik lidí a neuvěřitelné píle a zájmu o kvalitní vzdělání našich dětí stojí za jejím vývojem. V průběhu psaní jsem se nepřestávala divit nad vynalézavostí našich předků a nad jejich stálou snahou o zlepšení kvality nejenom výukových materiálů v době, která spíše nabádala k starosti o to, co budeme jíst než ke kulturním ideálům.

5000 let, které můžeme mapovat od prvních napsaných slov až po současnost, 5000 let naší civilizace, naší snahy o lepší a vzdělanější společnost. Za pět tisíc let se naše jazyky promíchaly, zanikly civilizované společnosti a národy, vznikly nové, které se od sebe učily, předávaly si své zkušenosti nebo mezi sebou bojovaly.

Ráda bych tedy přiblížila tuto dlouhou cestu, kterou si prošla učebnice cizího jazyka, než získala dnešní podobu.

V úvodních kapitolách se zaměřím na učebnici jako takovou, co vše pojem učebnice zahrnuje, jaké náležitosti musí splňovat, aby mohla být publikována jako výchovný didaktický prostředek, a na státem řízenou kontrolu tohoto procesu. Dále představím alespoň základní funkce, které učebnice plní a přiblížím pojem „struktura učebnice“.

Druhá část práce je věnována historii jazykové učebnice do 20. stol. Se zaměřením na vývoj písma a způsob zápisu, podobu a formu nosných materiálů, rozvoj pedagogiky a její největší osobnosti, vznik nových technologií, s lehkým nastíněním dobových událostí.

Poslední třetí část zahrnuje vývoj jazykové učebnice 20. a 21. století. Zde se zaměřuji již převážně na vývoj učebnice cizího jazyka, pedagogické směry a výzkumy, dobové okolnosti a nové technologie, které mají zásadní vliv na dnešní podobu této učebnice.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 Učebnice

„Učebnice patří k nejstarším produktům lidské kultury – používaly se ještě před vynálezem knihtisku. První učebnicové texty nalezené archeology pocházejí ze starověké Asýrie, Babylonu, Egypta a Číny. Byly vyryty klínovým písmem do hliněných destiček či psány na pergamenové svitky. Učebnice byly běžně používány ve školách antického Řecka i Říma, ale svůj masový rozvoj zaznamenaly až v 15. století díky vynálezu knihtisku. V souvislosti s prvními učebnicemi je důležité zmínit také Jana Amose Komenského, který patří k zakladatelům teorie a tvorby moderních školních učebnic, tak jak je známe dnes. Zejména ve svém díle *Velká didaktika* (neboli *Didactica Magna*) zformuloval požadavky kladené na vlastnosti textu učebnic, které jsou tak stále aktuální. Již tehdy patřila učebnice mezi nejdůležitější didaktické pomůcky ve vzdělávacím procesu, což přetrvalo do dnešní doby. Učebnice je oporou nejen pro žáky (např. při domácí přípravě), ale také pro učitele, kterým usnadňuje přípravu do výuky i výuku samotnou.“¹

1.1 Termín učebnice a její úloha ve vzdělávacím procesu

Učebnice lze chápat v širším vymezení jako knihy, které jsou cíleně vytvářeny pro použití ve školní praxi. Jde o základní učební pomůcku, která je určená pro výuku jak ve všech školách, tak na všech stupních vzdělávání. Pro termín učebnice není stanovena jednotná definice, různí autoři pedagogické literatury uvádí více či méně podobné formulace a pohledy na tuto problematiku. Bližší upřesnění najdeme například v pedagogickém slovníku, ve kterém je učebnice charakterizována jako: „*druh knižní publikace uzpůsobené k didaktické komunikaci svým obsahem a strukturou. Má řadu typů, z nichž nejrozšířenější je školní učebnice. Ta funguje jako prvek kurikula, tj. prezentuje výsek plánovaného obsahu, a pak jako didaktický prostředek, tj. je informačním zdrojem pro žáky, učitele, řídí a stimuluje učení žáků.*“² Další definice učebnici popisuje jako „*učební text přizpůsobený specifickým potřebám žáků podle typu školy, určitého vyučovacího předmětu a ročníku.*“³ Příkladů by se dalo uvést mnoho, ale důležité je si uvědomit, že jde o nástroj, který napo-

¹ PRŮCHA, J.: *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 1997, s. 270.

² MAREŠ, J. a kol.: *Pedagogický slovník*. Praha: Portál 2009, s. 323.

³ MAŇÁK, J., ŠVEC, V.: *Výukové metody*. Brno: Paido, 2003, s. 67.

máhá šířit nejenom vzdělání, ale také přispívá k samostatnosti žáků a k jejich osobnímu rozvoji.

J. Maňák a P. Knecht ve své práci Hodnocení učebnic mimo jiné rozebírají vliv kvality učebnice na výsledky učení žáků. V současné době se vzhled i obsah učebnic mění na základě nových přístupů k vzdělávání a požadavků školství. Upřednostňuje se tvůrčí přístup před memorováním. Klade se důraz na aktivní roli studenta ve výuce, jeho práci s informacemi, schopností vyhledávat, pochopit, ověřovat. Tím pádem dochází k redukci učebního textu, který je pak doplněn o různé typy otázek, o úkoly a cvičení pro samostatnou nebo skupinovou práci žáků. Ve velké míře se také změnila grafická úprava. Učebnici bez ilustrací, fotografií a grafických prvků si dnes již neumíme představit a taková učebnice by ani na konkurenčním trhu neobstála.

J. Maňák a P. Knecht apelují na kvalitní přípravu a samotnou tvorbu učebnice: „*K tomu, abychom vyšli vstříc všem požadavkům kladeným na kvalitní učebnici, je zapotřebí spolupráce mnoha odborníků. Součástí týmu, který vytváří učebnici, by měl být oborový didaktik, učitel, pedagogický psycholog, ilustrátor, odborník na tvorbu textu a mnoho asistentů.*“⁴

Mezi nejdůležitější požadavky, které jsou kladeny na učebnici patří:

• *odborné* • *didaktické* • *metodické* • *logické* • *psychologické* • *lingvistické* • *estetické*
ale také například • *hygienické* požadavky.

Klíčovou roli při procesu vzniku učebnic má stát reprezentovaný Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT ČR), soukromý sektor a nakladatelství. Stát vytváří kurikulumní dokumenty, které jsou závazné pro tvorbu učebnic a které představují jeden z významných nástrojů státu v péči o kvalitu poskytovaného vzdělání. V současné době se jedná o Národní program vzdělávání a Rámcové vzdělávací programy.

⁴ MAŇÁK, J., KNECHT, P. (ed.): *Hodnocení učebnic*. Brno: Paido, 2007, s. 13.

1.2 RVP – Schvalování učebnic

Učebnice musí splňovat požadavky Rámcového vzdělávacího programu (RVP), který zavedlo Ministerstvo školství. RVP vymezují závazné rámce vzdělávání pro jeho jednotlivé etapy – předškolní, základní a střední vzdělávání.

- Vycházejí z nové strategie vzdělávání, která zdůrazňuje klíčové kompetence, jejich provázanost se vzdělávacím obsahem a uplatnění získaných vědomostí a dovedností v praktickém životě.
- Vycházejí z koncepce celoživotního učení.
- Formulují očekávanou úroveň vzdělání stanovenou pro všechny absolventy jednotlivých etap vzdělávání.
- Podporují pedagogickou autonomii škol a profesní odpovědnost učitelů za výsledky vzdělávání⁵

Na základě těchto programů by učebnice měly obsahovat dostatek prostředků, podnětů a potřebných informací v takovém souhrnu, aby žáci různých schopností s jejich pomocí úspěšně zvládli učivo daného předmětu, a podporovaly žáka k aktivní účasti na celém vyučovacím procesu.

MŠMT ČR uděluje a odjímá učebnicím a učebním textům pro základní a střední vzdělávání schvalovací doložku na základě posouzení, zda jsou v souladu s cíli vzdělávání stanovenými RVP a právními předpisy. Na věcnou a odbornou správnost předložených dokumentů dohlíží odborní recenzenti MŠMT ČR. Jejich seznam je nakladatelům k dispozici. Podmínkou pro udělení schvalovací doložky jsou dva kladné doporučující posudky recenzentů. Jeden recenzent musí být odborník z oboru a druhý zkušený pedagog.

O udělení schvalovací doložky žádá nakladatel.

⁵ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007. [cit. 2011-09-04]. Dostupné z WWW: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV_2007-07.pdf>, část A, s. 10

1.2.1 Podmínky nutné k udělení schvalovací doložky

Schvalovací doložka může být udělena učebnici, která:

- respektuje Ústavu ČR a právní předpisy platné na území ČR; zejména respektuje základní práva a svobody, které se zaručují všem lidem bez rozdílu rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině a prosazuje rovné příležitosti mužů a žen,
- je v souladu s příslušným rámcovým vzdělávacím programem, podporuje utváření a rozvíjení klíčových kompetencí a směřuje k dosahování očekávaných výstupů vzdělávacích oborů (okruhů),
- je zpracována na dostatečné odborné úrovni a ve shodě s efektivními didaktickými postupy vhodnými pro věk žáků, jimž je učebnice určena,
- po jazykové a grafické stránce odpovídá věku žáků a specifikám daného vzdělávacího oboru nebo průřezového tématu.⁶

1.3 Funkce učebnice

Učebnice jako didaktický prostředek naplňují mnohé významné úkoly a funkce v edukačním procesu. Existuje celá řada klasifikací funkcí učebnic. V dnešní době se přiklání k názoru estonského pedagoga a odborníka na výzkum učebnic Jaana Mikka, který za základní a klíčovou funkci učebnic považuje její úlohu **motivovat žáky k učení**. „*Vyvolání hladu po vědě a poznávání je jeden z nejdůležitějších cílů, jakých může školní vzdělávání dosáhnout.*“⁷

Další neméně důležitou funkcí je pak schopnost **prezentovat informace**. Učebnice určuje na základě svého obsahu jaké množství informací pro daný předmět bude žákovi předáno a jakým způsobem.

- Hlavním problémem učebnic (zejména pro ZŠ) bývá přílišná obsáhlost textu

⁶ Směrnice_2013 final Vestník a web, č.j. MSMT-34616/2013. Dostupné z WWW:

<<http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/schvalovaci-dolozky-ucebnic-2013/smernice.doc>>, s. 4

⁷ MAŇÁK, J., KNECHT, P. (ed.): *Hodnocení učebnic*. Brno: Paido, 2007, s. 13.

a velké množství nových pojmů, proto je kladen důraz na snížení celkového množství učiva v učebnicích a zvýšení srozumitelnosti textu. Používají se krátké věty, neznámé pojmy musí být srozumitelně vysvětleny, text je řazen do kratších úseků a různě graficky upraven.

- Rozšiřující učivo bývá výrazněji odlišeno od základního různou velikostí písma, jinou barvou, speciálním umístěním na straně nebo je označeno piktogramy, lištami, ikonami apod.
- Zvyšuje se počet názorného materiálu využitím grafů, fotografií, ilustrací.
- Začleňují se otázky a úkoly díky kterým si žák může učivo lépe osvojit a na jejichž základě může učitel hodnotit úroveň vzdělání žáka. Některé učebnice doprovází pracovní sešit, který obsahuje např. divergentní úlohy, doplňovačky, kvízy a jiné materiály určené k procvičování či opakování učiva.
- Důraz se klade na větší spojení předkládaných poznatků s běžným životem, práci ve skupinách, praktické činnosti, řešení problémů atd.
- Je snaha o integraci – propojení výuky daného tématu s výukou obdobného zaměření v jiných předmětech. Učivo je předkládáno v různých souvislostech a tím se lépe utužuje žákovo osvojení probrané látky.

Tyto body jsou úzce spjaty s dalšími funkcemi učebnic: **fixační, kontrolní, zpětnovazební a motivační.**

Důležitá je také **koordinační funkce** „*Učebnice musejí začleňovat informace do systémů a sladit je s používáním dalších didaktických materiálů.*“⁸

V dnešní době je již téměř běžné, že k učebnici je vytvořena metodická příručka. Jedná se o text určený pro učitele, který usnadňuje práci s učebnicí, případně koordinuje práci s doplňkovými didaktickými materiály: audio a video nahrávkami, experimenty, pomůckami, modely.

Funkce organizační: „*...učebnice informuje uživatele o způsobech svého využívání (pomocí pokynů, rejstříku či obsahu).*“⁹

Funkce určená hlavně žákům jako prostředek sebevzdělání a sebekontroly je:

Funkce vést žáky „*...pro žáky je učebnice pramenem, z něhož se učí, osvojují si poznatky,*

⁸ MAŇÁK, J., KNECHT, P. (ed.): *Hodnocení učebnic*. Brno: Paido, 2007, s. 13.

⁹ PRŮCHA, J.: *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 1997, s. 278.

dovednosti a hodnoty. Nejčastěji ji žáci používají ke studiu nové látky a k doplnění poznámek z výkladu učitele. Podstatnou roli má učebnice také v domácí přípravě, nejčastěji při vypracovávání domácích úkolů, procvičení a zopakování učiva.¹⁰

V širším měřítku mají samozřejmě učebnice další funkce jako např.: rozvojově výchovné, estetické, politické, společenské, ale pro představu, co vše pojem učebnice zahrnuje, nám snad tento výčet postačí.

1.4 Struktura učebnice

Aby učebnice uvedené funkce kvalitně plnila, je závislá na strukturálních komponentech. Tento pojem výstižně definuje D. D. Zujev: „*Strukturálním komponentem školní učebnice je určitý blok prvků, který je v těsném vzájemném vztahu s jinými komponenty učebnice (s nimiž v souhrnu vytváří celistvý systém, má přesně vymezenou formu a své funkce realizuje pomocí svých vlastních prostředků)*.“¹¹

D. D. Zujev rozlišuje dva základní strukturální komponenty učebnice:

Textový a mimotextový.

Textovou složku tvoří motivační, výkladový a regulační text.

Mimotextový komponent je pak chápán jako obrazový materiál a navigační prvky.

I přesto, že má každá strukturální složka v učebnici svou specifickou funkci, musí všechny složky tvořit celek, který je propojen obsahově logickými vazbami a typografickým zpracováním. Textové složky jsou zpravidla odlišeny velikostí písma (doplňkový text je vysazen menším písmem – tzv. *petitem*¹²). Důležité poznámky jsou zvýrazněné podbarvením či ohraničené rámečkem apod. Pro odlišení výkladových složek se používají např. barevné čáry podél textu. Obrazový materiál má pak především sdělovací funkci, usnadňuje pochopení učební látky, která je primárně předkládána textovou složkou. O funkcích ilustrací v učebnici se podrobně zmíním později.

U kvalitní učebnice jsou všechny tyto složky zastoupeny v dostatečné míře. Kniha je tematicky rozdělena do jednotlivých kapitol, které jsou graficky upravené tak, aby splňovaly

¹⁰ PRŮCHA, J.: *Učebnice: teorie a analýza edukačního média*. Brno: Paido, 1998, s.108 -109.

¹¹PRŮCHA, J.: *Učebnice: teorie a analýza edukačního média*. Brno: Paido, 1998, s. 21.

¹² Označení pro písmo o velikosti 8 typografických bodů

všechny jmenované orientační, edukační a estetické normy. Vizuální materiály musí přičleňovat prvky, které nenaruší strukturu hlavního textu, ale odpovídajícím způsobem ji doplní. V neposlední řadě je dobré brát v potaz, že učebnice jsou určeny pro různé učební předměty a různé stupně vzdělání, proto mají odlišné cíle, vlastnosti a požadavky jak na grafickou, tak obsahovou stránku.

[1] Příklad navigačních prvků, podbarvení textu, textových rámečků, různých druhů ilustrace

Jakým způsobem učebnice získávala svou formu a obsah a co vše provázelo její vývoj se pokusím předložit v následujících kapitolách.

2 Historický vývoj učebnice nejenom cizího jazyka

2.1 Na počátku bylo SLOVO

Vznik lidské řeči a její vývoj je nerozlučně spjat s vývojem lidské společnosti.¹³ „Údaje o počtu jazyků se značně různí: udávaná čísla se pohybují přibližně v hranicích 2500 – 5000...“¹⁴ Schopnost dorozumět se s jinými národy – patří v našem multikulturním světě k základním společenským potřebám. Z historického pohledu má výuka cizích jazyků své kořeny již ve starověku. Za předchůdce prvních jazykových učebnic můžeme považovat starověké dvojazyčné nápisy (sumerština/akkadština), které se zaznamenávaly na hliněné tabulky, nejednalo se však o didaktické texty, ale pouze o samostatné překlady. Skutečné počátky výuky cizích jazyků a první výukové materiály přicházejí až v období antiky. Od té doby se urazil obrovský kus cesty, podoba výukových materiálů se velmi změnila, ale pokud se zevrubně podíváme na různé didaktické metody a přístupy, zjistíme, že čerpají nejen z poznatků moderní vědy, ale také ze zkušeností předešlých generací.

2.1.1 Prajazyk

Snad každý, kdo se setkal s cizím jazykem nebo ho začal studovat, si položil otázku, jestli někdy v dávné minulosti nebyl jeden centrální jazyk, a pokud ano, jak došlo k takové diferenciaci.

První vědecké hypotézy o vzniku lidské řeči se objevují již v 18. století. Řada z nich má však diletantský charakter. Teorie není možno podložit historickými fakty a ve velké míře

¹³ ERHART, A.: *Základy jazykovědy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 128.

Otázkou „jak člověk začal mluvit?“ se lidé zabývali již odpradáвна. Vznik lidské řeči byl – podobně jako jiné nesnadno vysvětlitelné věci – spojován s působením nadpřirozených sil: náboženské mýty různých národů vidí v jazyce „dar bohů“. Bůh podle nich naučil člověka mluvit nebo jej alespoň obdařil schopností naučit se mluvit. V biblickém Starém zákoně se dokonce setkáváme s mýtem vysvětlujícím různost jazyků: bůh prý zmátl lidem jazyky proto, že chtěli postavit věž sahající až do nebe („babylonská věž“).

¹⁴ ERHART, A.: *Základy jazykovědy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 141.

... Tyto rozpory vyplývají především z nedostatku lingvistických kritérií, jež by umožnila rozlišit samostatné jazyky a dialekty.

se vychází ze subjektivních názorů a fantazie. *To došlo tak daleko, že v roce 1866 pařížská jazyková společnost ve svých stanovách zakázala přijímání teorií o vzniku jazyků.*¹⁵

Otázku jestli slova vznikla vydáváním zvuků emočního rázu (interjekční teorie), napodobováním zvuků zvířat, šumění lesa, hvízdání větru (onomatopoická – zvukomalebná teorie) či vydáváním výkřiků a povelů při společné tělesné práci (synergistická teorie) ponecháme lingvistickým badatelům.

V současné době se věda kloní k názoru, že geneze jazyků probíhala na několika místech nezávisle na sobě. Prajazyk tedy ano, ale jen pro určitou oblast. Z tohoto centra se jazyk migrací a obchodním stykem šířil do různých oblastí a docházelo k jeho integraci¹⁶ a diferenciaci¹⁷. Na tomto základě byla vytvořena metoda „jazykového zeměpisu“, která zaznamenává jazykové změny (fonetické změny, výskyty určitých slov apod.) na mapách.

Historický vývoj těchto změn můžeme pozorovat pouze na základě dochovaných písemných památek, což nám dobu několika desítek tisíc let, kdy člověk, dle odhadů používá komplexní jazyk, zkracuje na posledních 5 tisíc let lidské historie.

2.2 A pak přišlo PÍSMO

Vynález písma je snad největší objev v dějinách lidstva. Schopnost transformovat řečové sdělení, které je určené výhradně pro akustické vnímání na formu vnímanou optikou, znamená velký posun pro předávání informací. Sdělení je tak možné uchovat pro budoucnost, třeba i velmi vzdálenou v neměnné podobě. Z historického pohledu je písemný zápis jediná možnost, jak získat ucelenou představu o životě našich předků. Právě z tohoto důvodu bylo vynaloženo nemalé úsilí k rozluštění písem, která nám různé národy, kultury a společnosti po sobě zanechaly.

¹⁵ KRETSCHMER, M.: *Poznatky jazykovědy proti evoluci*. Časopis: Duše a hvězdy, 2013, dostupné: <http://cirkev.wordpress.com/2013/10/14/poznatky-jazykovedy-proti-evoluci/>

¹⁶ ERHART, A.: *Základy jazykovědy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 128. Jazyky lidstva se nevyvíjely izolovány jeden od druhého: zároveň s kontakty společenských skupin (rodů, kmenů, národností, národů) dochází i k neustálému kontaktu jejich jazyků – není jazyka, v němž by se nedaly najít stopy působení jiných jazyků. Vzájemný kontakt jazyků vede nevyhnutelně k jejich sblížení – k jazykové integraci.

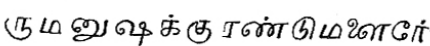
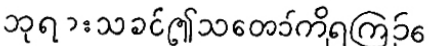
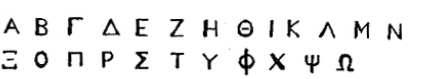
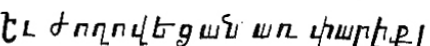
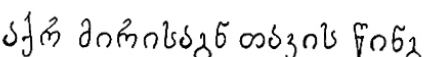
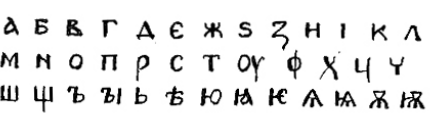
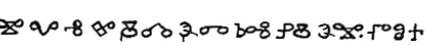

¹⁷ ERHART, A.: *Základy jazykovědy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 130. Jazyky vzniklé diferenciací jednoho původního jazyka nesou zpravidla zřetelnou pečeť společného původu. Tak je tomu u románských jazyků, jejich vzájemnou příbuznost pozná ještě dnes – 1500 let po rozpadu římské říše – i neoborník.

velmi náročné a výuka trvá několik let.

Dalším vývojovým stupněm byl princip fonografický (sylobický). Symboly již nevyjadřují pouze věci nebo pojmy, ale reprezentují slabiky. Znak se stává zvukovou formou.¹⁹ Postupný vývoj těchto principů jde velmi dobře sledovat na sumerském klínovém písmu či písmu egyptském, kde máme k dispozici velké množství textového materiálu sahajícího až do 4. tisíciletí př. n. l. V Egyptě nebyl nikdy plně opuštěn princip ideografický a hieroglyfické písmo přetrvalo v monumentálních textech i v době, kdy se přešlo na fonografický systém (písmo hieratické a démonické), který se užíval pro běžnou potřebu.²⁰

Od Egyptů převzali písmo západní Semité, plně vypustily ideogramy a na konci 2. tisíciletí př. n. l. vytvořili písmo obsahující 22 jednoduchých znaků. Všechny varianty tohoto písma (fénická, starohebrejská, aramejská...) však stále využívaly fonografický princip – abeceda neměla samohlásky a většina znaků/písmen označovala slabiky.

Převratný význam mělo přijetí písma Féničanů Řeky kolem 9. stol. př. n. l. To, že pozmě-

- 10
- 11
- 12
- 13
- 14
- 15
- 16
- 17

[3]

- 10 *Písmo jihoindické – tamilské*
 11 *Písmo západoindické – barmské*
 12 *Klasická řecká abeceda (hláskové písmo)*
 13 *Arménská abeceda*
 14 *Gruzínská abeceda*
 15 *Cyrilice*
 16 *Hlaholice*
 17 *Runové písmo*

¹⁹ ERHART, A.: *Základy jazykovědy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 172.

Např. schematický obrázek hvězdy se v sumerském písmě stal nejdříve ideogramem s významem „nebe“ (sumer. *an*), v další fázi pak fonogramem označujícím slabiku *an*. Jindy byla z fonémické podoby slova označovaného ideogramem vzata jen začáteční slabika.

²⁰ K rozluštění hieroglyfů v r. 1822 pomohl francouzskému vědci Champollionovi nález Rosettské desky. Na ni byl vytesán text v hieroglyfech, démonickém písmu a v archaické řečtině.

nili způsob psaní (jeden řádek se psal zprava doleva a druhý zleva doprava) na tzv. „bustrofedon“ zápis zleva doprava (dnešní způsob psaní) není zdaleka tak důležité jako to, že Řekové jako první postoupili od písma slabičného (sylabického) k písmu hláskovému (alfabetickému). Řecké písmo obsahuje jen několik desítek graficky velmi jednoduchých znaků pro jednotlivé hlásky (17 souhlásek, 7 samohlásek).²¹ Jeho forma je poměrně rychlá na osvojení a přibližuje tak možnost naučit se číst a psát i lidem z nižších sociálních vrstev. Řecké písmo převzali Římané a vytvořili z něj latinské písmo – latinku, která je v současnosti nejpoužívanějším typem písma. Tento „řecký“ systém písemného zápisu se velmi rychle rozšířil. Používají ho téměř všechny nynější jazyky buď jako základní formu, nebo k přepisu pro cizince. Čínština například používá koncept čínské hláskové abecedy založené na latince Phin-jin. Slouží k zachycení výslovnosti čínských znaků a proto je neocenitelný při výuce tohoto jazyka.

Pokud zde mluvíme o historii a vývoji písma, měl by být alespoň okrajově zmíněn specifický záznam informací, který se používal v oblasti Střední a Jižní Ameriky okolo 15. stol. n. l. Jedná se o uzlové písmo Inků tzv. kipu, které dodnes nebylo rozluštno. Ustálil se názor, že jde o prostředek k uchování statistických početních údajů, ale stále vznikají nové teorie, které se přiklání k možnosti, že kipu sloužilo také pro záznam textů. Písmo, bude-li tak kipu nazývat, je trojrozměrný systém soustavy provázků různých barev (13 barev a jejich odstínů) zavěšených na hlavním provazu. Zápis je tedy vertikální v desítkové soustavě. Používají se různé druhy uzlů (jednoduchý, složitý – až s devíti závitů). Na světě je dochovaných 700 exemplářů kipu, z nich největší byl nález z chrámu Pačakamaka vážící 6 kilogramů. Dá se i přes svoji netypickou podobu kipu považovat za knihu? A kdo by v ní pak četl? Podle svědectví španělských dobyvatelů tak činil kipu-kamajok,²² „předčítač a zapisovatel“ odborně vyškolený pro tuto činnost. Jeho funkce byla dědičná. Zajímavostí rozhodně je, že za špatně podanou informaci byl dle zákona popraven.

²¹ ERHART, A.: *Základy jazykovědy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 174.

Písmo se v řecké oblasti rychle rozšířilo a záhy se rozštěpilo ve dvě varianty: východní a západní. Z východní varianty se vyvinula klasická řecká abeceda, na jejímž základě byly později vytvořeny abecedy arménská, gruzínská a slovanská (cyrilice a hlaholice). *Západní varianta je latinské písmo* ...Nejstarší latinské nápisy psané touto abecedou pocházejí z 6. stol. př. n. l. Definitivní podoba nabyla latinská abeceda v 2. stol. př. n. l. To ovšem platí jen o tzv. verzálkách (velkých tiskacích písmenech), kdežto jiné typy latinky (zejména dnes užívané psací písmo) vznikly až později.

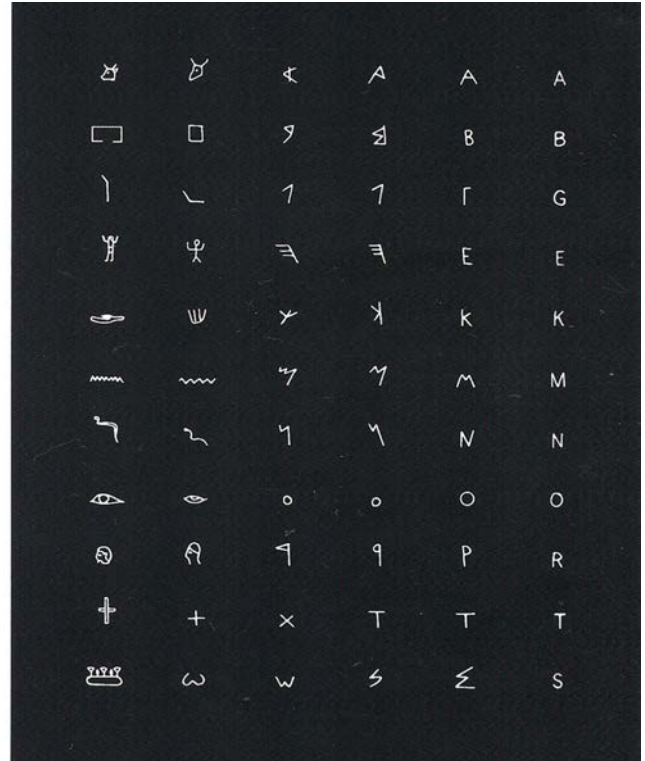
²² KUZMIŠČEV, V.: *Zlatá říše inků*. Lidové nakladatelství, 1985, s. 106

Když se s kipu seznámili Španělé, byli přímo vyvedeni z míry rychlostí a přesností, s níž byly podávány informace. Kipu-kamajok vzal kipu do rukou a okamžitě začal číst informaci obsaženou v nitích a uzlech...

Inkům bez standardního písma nezbývalo než si své znalosti a učení předávat ústní formou. Proto se zánikem Inků vymizely i veškeré jejich kulturní a společenské znalosti.

[4] Kipu – uzlové písmo

[5] Zleva: egyptské hieroglyfy · protosinajské · fenické · písmo raného řecka · řecké a latinské písmo

A jak tomu bylo u jiných národů s propracovanou formou zápisu a jaké dědictví nám po nich zůstalo?

2.3 Učebnice pod lupou historie

2.3.1 Nejstarší historický národ světa píše do hlíny – Sumerové

Nejstarší sumerské písemné památky se datují do doby 3300 l. př. n. l. Zpočátku se jednalo o písmo piktografické, které však nedovedeme přečíst. Tento zápis obsahoval 2000 symbolů, ty byly v průběhu necelého půl století zredukovány na 600 – 700 znaků, ze kterých

se vyvinulo fonetické písmo zvané „klínové“. Sumerové zaznamenávali své texty na hliněné tabulky převážně o velikosti stran 4 – 10 cm tak, aby se vešly pisateli do ruky. Postupem času se používalo i větších rozměrů až 32 × 21 cm (přibližně náš formát papíru A4). Tabulka byla tak vysoká, aby se z boku mohl otisknout pečetní váleček nahrazující podpis.²³ Znaky se vytlačovaly do vlhké hlíny šikmo seříznutým rákosem na obě strany tabulky. Nejdříve se psalo do sloupců – odshora dolů – následně se však z praktických důvodů přešlo k řádkovému zápisu zleva doprava (tato změna vedla k otočení znaků o 90° a jejich stylizaci). Pokud souvislý text přecházel přes několik tabulek, byly očíslované a opatřené tzv. kustodem (poslední řádka tabulky se zopakovala v první řádce tabulky následující). Popsané tabulky se poté vypalovaly, nebo sušily na slunci.

Hliněných tabulek je dochováno obrovské množství, což není zarážející, vezmeme-li v potaz skutečnost, že klínové písmo se používalo několik tisíc let. Ve velké míře se jedná o hospodářské záznamy, soudní rozhodnutí, seznamy, historické údaje apod. Z literárního pohledu je velmi zajímavá část obsahující mýty, eposy (Epos o Gilgamešovi), poezii, nářky a přísloví. Nás však bude nejvíce zajímat skupina tabulek, díky které máme ucelenou představu o počátcích výuky a prvních učebnicích v dějinách lidstva.

Díky neuvěřitelné práci sumerologů se z překladů dozvídáme, že v Sumeru byly školy tzv. „domy tabulek“²⁴ mezi jejichž nálezy jsou uchovány „školní sešity“ hliněné tabulky s počátečními pokusy i se závěrečnými pracemi studentů. Hlavní náplní výuky bylo čtení, psaní a mluvnice, dále matematika, zeměpis, mineralogie a jiné obory všeobecného vzdělání. Cizí jazyk se ve škole vyučoval hlavně v době Mezopotámie. Školáci pak studovali svůj rodný jazyk (babylónštinu či asyrštinu souhrnně pojmenované akadština) a sumerštinu, která v té době zastávala funkci dnešní latiny jako mrtvého jazyka užívaného

²³ KOLESÁR, Z.: *Kapitoly z dejín grafického dizajnu*. Slovenské centrum dizajnu v Bratislavě, 1998
Už z obdobia prvej Sumerskej ríše sa dochovali obrazové (niekedy i obrazovo-textové) pečatidlá, ktoré boli prvými zákonom chránenými ochrannými známkami/1 Majiteľ odtlačení svojjej pečate na hlinenej tabulke potvrdzoval platnosť vládneho či náboženského dokumentu, obchodnej zmluvy alebo bežnej korešpondencie. Pečatidlá mali spočiatku podobu plochých alebo mierne vypuklých kameňov s vyrytými obrázkami, čoskoro ich však nahradili valčeky. Majitelia ich nosili ako ozdabu na krku alebo na zápästí, v prípade potreby ich priložili na hlinenú tabulku a valivým pohybom vytlačili svoj unikátny osobný podpis.

²⁴ ZAMAROVSKÝ, V.: *Na počátku byl sumer*. Edice Kolumbus, MF Praha 1966, s. 270
Ředitel školy se nazýval „otec domu tabulek“, jeho náměstek a tajemník měl titul „velký bratr“, žáci byli „synové domu tabulek“ (děvčata v Sumeru do školy nechodila). Učitelský sbor se skládal z „pověřenců pro sumerštinu“, „pověřenců pro kreslení“ a jiných členů; patřil mezi ně i „dozorce“ (školník) a „pověřenec s rákoskou“ (sumerský znak pro trest se skládal ze znaků „hůl“ a „maso“).

k náboženským a vědeckým účelům. Mezi nálezy je mnoho slovníků a učebnic sloužících k výuce. Ta probíhala převážně memorováním a opisem textů.²⁵ Právě tyto učební podklady v nemalé míře dopomohly k rozluštění klínového písma.

[6] Ukázka psacího náčiní

[7] Pečetidlo – forma podpisu

[8]
Administrativní tabulka
s otisky kuželového
pečetidla představující
mužskou postavu,
lovecké psy a divoká
prasata

Jamdat Nasr, Uruk III.
(3100 – 2900 př. n. l.)

[9]
Sumerské piktogramy
(3500 – 3000 př. n. l.)
Sumerské slabičné (fonogra-
fické) písmo
(2900 – 2700 př. n. l.)

Hliněná tabulka
(2600 př. n. l.)

²⁵ ZAMAROVSKÝ, V.: *Na počátku byl sumer*. Edice Kolumbus, MF Praha 1966, s. 270
... překlad ze sumerštiny: „Synu domu tabulek, kams chodil od dávných let? Chodil jsem do domu tabulek. Cos dělal v domě tabulek? Předčítal jsem svou tabulku, snědl jsem přesnídávku, udělal jsem si novou tabulku, popsal jsem ji až do konce... Potom mě vyvolali k jejímu předčítání, odpoledne jsem dostal písemný úkol. Když se (vyučování) v domě tabulek skončilo, šel jsem domů. Vešel jsem do našeho domu, viděl jsem, jak tam sedí otec, přečetl jsem otcí svou tabulku a otec byl spokojen. Když jsem brzy ráno vstal, obrátil jsem se na svou matku (a) řekl jsem jí: Dej mi snídani, musím jít do domu tabulek! ... V domě tabulek mi řekl dozorce: Proč jdeš tak pozdě? Dostal jsem strach, srdce se mi rozbušilo, předstoupil jsem před otce domu tabulek a uctivě jsem se mu uklonil. Otec domu tabulek přečetl mou tabulku, dostal zlost a nařezal mi.“

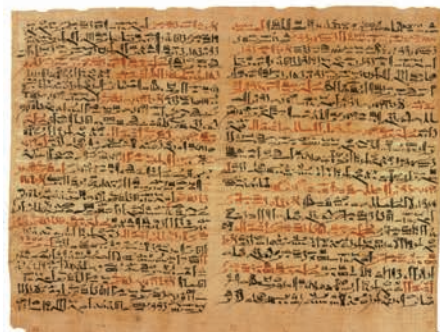
2.3.2 Papuro „to co patří králi“ – Egypt

Papuro neboli papyrus znamená v kopštině (posledním vývojovém stadiu egyptštiny) „*To co patří králi*“, tento výraz nám napovídá, jak moc si Egypťané papyru cenili. Papyrus byl v Egyptě velmi rozšířenou rostlinou, ze které se mimo jiné vyráběl pro Egypt charakteristický psací materiál – papyrový svitek. Nejstarší popsané papyry pochází ze sklonku 4. a 5. dynastie okolo roku 2465 př. n. l. (nejedná se o nejstarší písemné záznamy starověkého Egypta, ty jsou dochovány na kameni z doby kolem roku 3000 př. n. l.). Papyrové svitky se vyráběly z tenké nařezaných plátek dřevě stonku rákosu, které se ve dvou vrstvách kladených křížem přes sebe slisovaly a jejich lepkavá šťáva (míza) plátky slepila k sobě. Vzniklé archy se poté vyhladily kamenem nebo mušlí a slepily do dlouhých pásů. Šířka nikdy nepřekročila 47 cm, délka byla různá 1 – 5 m (nejdelší známý *Harrisův papyrus*, dosahuje délky 40,5 m). Papyry se smotaly do svitků, převázaly a uložily do pouzder nebo hliněných nádob. Psalo se vyschlým stonkem sítiny (druh rákosu), jehož seříznutý konec si písař rozkousal na jemný štěteček. Používala se černá barva vyráběná ze sazí, a červená z okrového prášku. Papyrus byl ovšem drahý materiál, a tak se pro méně důležité záznamy a ke školním účelům používala levná *ostraka*. Jedná se o rozbité hliněné nádoby nebo ploché kusy vápence.

Školy jako takové se v Egyptě objevují kolem roku 2000 př. n. l. Ve školách vyučovali písaři (úředníci). Povinná školní docházka neexistovala. Žáci se ve škole učili jenom to, co potřebovali k výkonu budoucího povolání. Nebyla stanovena ani časová hranice

[10] *Cyperus (papyrus)* – šachor
zpracovaná rostlina – svitek

[11] *Stará říše, 3000 – 2500 př. nl*

[12] *Ukázka z knihy Naučení kapitola péče o vdovy a sirotky*

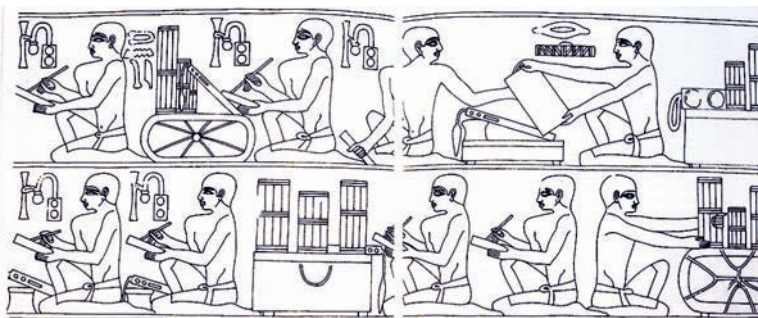

[13] *Ostraka – písmo démonické (lidové)*

od kdy má dítě do školy chodit a kdy školu opustit, vše záleželo na individuálních schopnostech žáka. Jako učebnice ve školách sloužila naučení²⁶ a školní texty, které učitel buď předepisoval nebo diktoval. Také se dochovaly různé pokyny, výstrahy a rady žákům, jak se mají ve škole chovat.²⁷ Mezi různé učební předměty, kde nechyběla ani kresba či lukostřelba, výuka cizího jazyka zařazena nebyla.

[14] Vývoj egyptského písma:
od hieroglyfického přes hieratické
k démonickému

[15] Egyptští písaři při práci

2.3.3 Pro papír se musí až do Číny

Pověst říká, že čínské písmo pochází z 27 st. př. n. l., ale nejstarší čínské texty spadají do 11 st. př. n. l. Nejprve se píše na různé materiály – listy, hedvábí, tenké bambusové destičky (s vertikálním zápisem znaků), které se provrtají a svazují k sobě, ale i na želví krunýře či zvířecí kosti (zde se jedná o komentáře k věštbám). Přibližně od roku 100 n. l. se díky Cchaj Lunovi dostává na scénu nový nosný materiál, kterému se později podaří dobýt svět – papír.²⁸ (Papír byl číňanům pravděpodobně znám již dříve cca od 2. stol

²⁶ VACHALA, B.: *77 zajímavostí ze Starého Egypta*. Albatros, 1989, s. 185

tzv. naučení – knihy dávající rady do života. Je to literární útvar, který byl ve starém Egyptě nesmírně oblíben a pěstoval se nepřetržitě po dobu téměř tří tisíciletí. ... Většinou se jedná o rady do života, které dává zestárlý otec svému synovi v okamžiku, kdy mu odevzdává svůj úřad a hodnost nebo kdy z něho činí takzvanou „oporu svého stáří“.

²⁷ VACHALA, B.: *77 zajímavostí ze Starého Egypta*. Albatros, 1989, s. 135

Vstaň a pospěš na své místo, vždyť tvoji kamarádi už (jistě) mají před sebou knihy! (Rychle) se uprav a obuj. Měj každý den úkoly v pořádku. Nebuď líný ...

²⁸ Dostupné z: <<http://www.quido.cz/objevy/papir.htm>>

V Evropě se papír začal vyrábět až ve 12. století ve Španělsku a Itálii. Byl však křesťanským světem z ideologických důvodů odmítán a dokonce dekretem Fridricha II. byly všechny úřední dokumenty psané na papíru vyhlášeny za neplatné! Zdravý rozum zvítězil až v 15. století pod nátlakem vynálezu knihtisku . . .

př.n.l.). První papír byl vyráběn z odpadků hedvábí, stromové kůry a hadrů. Později se používaly různé receptury např. z pařených větví moruše, které se po vysušení roztloukly a smíchaly s vodou, vzniklá kaše se nabírala síty, lisovala a vysušila.

V Číně je také vynalezena technologie knihtisku (knihtisk se v Evropě vyvine nezávisle na těchto zkušenostech), v první fázi se jedná o tisk z dřevořezových desek, od 11. stol. je znám tisk pomocí samostatných štoček pro jednotlivé znaky.²⁹ (Pro tisk se nepoužíval tiskařský lis, počet znaků je příliš velký a tisk je tak pomalý a neefektivní, proto nedošlo k výraznějšímu rozšíření.)

Pokud se máme zaměřit na vývoj školství a učební materiály, je vhodné se zastavit u zakladatele první čínské filosofické školy Konfucia (6 st. př. n. l.), který svým učením ovlivnil nejen čínskou pedagogiku na celá tisíciletí. Konfuciovův žák Zeng Can sepsal knihu „Velké učení“, která je v čínském kurikulu zahrnuta ještě dnes.

[17] Wang Čieh: *Diamantová sútra*, 868

[18] *Tisk z pohyblivé sazby*, 1403

[19] *Velké učení základní klasické konfuciánské dílo. Říká se, že knihu napsal Zeng Can (505 – 436 př. n. l.)*

Druhů papíru je několik tisíc. Papír se dnes vyrábí z vláknitých surovin jako je buničina, polobuničina, dřevovina nebo – při výrobě některých náročných druhů papíru (cigaretový, bankovkový, filtrační) – hadrovina. Pro dnešní papírenský stroj není problémem vyrábět pás papíru široký 2 až 9 m rychlostí 200 – 1 500 mm/min (tj. ročně až 150 000 t).

²⁹ KOLESÁR, Z.: *Kapitoly z dejín grafického dizajnu*. Slovenské centrum dizajnu v Bratislavě, 1998
... čínsky kováč Pi Seng pred polovicou 11. storočia vypálil zo zmesi hlíny a gleja písmená, ktoré voskom pripevnil na kovovú platňu, použil ich na tlač rovnakým spôsobom ako pri xylografickej tlači, potom písmená odstránil a znova používal. Podobne i tlač zo sádzaných písmen odlievaných z kovu vyskúšali na Ďalekom Východe už pred Gutenbergom. V roku 1403 boli v Kórei z bronzu do pieskových foriem odliate znaky, ktoré sa potom viacnásobne používali pre tlač na papier.

2.3.4 Antika – Řecko učí lásce k moudrosti a Řím tuto moudrost šíří

Do období antiky spadají skutečné počátky výuky cizích jazyků. Římané byli okouzleni řeckou kulturou, filosofií a literární tvorbou, které by bez znalosti řeckého jazyka jen stěží porozuměli. Pouze částečně zmíním nejzvučnější jména Řeků, jejichž tvorba nás provází až do současnosti: **Homér** (8 st. př. n. l.) eposy *Ilias a Odyssea* patřily mezi základní výukové materiály žáků řeckých a římských škol. **Ezop** (6 st. př. n. l.) Snad všem známé *Ezopovy bajky* byly zpočátku, přenášeny jen ústně, ve 2. stol. př. n. l. je v latinských verších na svitky papyru sepsal Phaedrus pod názvem *Demétrios Falerón*.³⁰ Od té doby bajky sloužily jako první texty, které nejmladší studenti ryli na své dřevěné tabulky pokryté včelím voskem (*tabulae ceratae*)³¹, hůlkou zvanou „stilus“³² při výuce latiny, a to nejen proto, že jsou blízké dětskému čtenáři, ale i pro jejich nadčasovost a didaktický obsah. Sappfó, Sofoklés, Eurípidés, **Sókrates** (469 – 399 př. n. l.) Mimo jiné je zakladatel etického intelektualismu (morálním kritériem je svědomí), za poslání výchovy považuje poznání a konání dobra, poznání sama sebe, do popředí klade výchovné vyučování. Sokrates zdůrazňuje význam správně položené otázky³³, a to, že žáci mají hledat sami řešení – *dialogická metoda sokratovská*. Sokratés po sobě nezanechal žádné dílo, jeho učení zapsali jeho žáci, mezi které patřil např. Platón. **Platón** (427 – 347 př. n. l.) Zakladatel 1. filozofické školy Akademie, navrhuje předškolní výchovu pro chlapce i děvčata v chrámové

³⁰ Autorský kolektiv, SPUNAR, P.: *Kultura středověku*. Orbis Praha, 1972, s. 134

... v 2. století n. l. Řek Babrios, latinskému středověku je zprostředkoval Avianus, žijící ve 4. nebo 5. století n. l., a Romulus z 10. století.

³¹ KOLESÁR, Z.: *Kapitoly z dejín grafického dizajnu*. Slovenské centrum dizajnu v Bratislavě, 1998

...Na dlhšie texty používali Rimania zväzok doštičiek spojených šnúrkou (podľa počtu doštičiek vznikla diptycha, triptycha či polyptycha). Keďže šnúrka bola vedená cez dierky, mohla neskôr ovplyvniť techniku knižnej väzby. Navyše tabulky boli voskované obojstranne, dve krajné však mali vosk len zvnútra, takže vznikla forma ešte sugestívnejšie evokujúca príbuznosť s viazanou knihou.

³² BERNART, M.: *Velkomoravské písemnictví*. Dostupné z:

<http://cea.livinghistory.cz/zivotvm/navodyclanky/clanek.php?clanek=VM_pisemnictvi>

stily - tyčinkovitá písátka, na jednom konci zahrocená a na druhém s ploškou, kterými se psalo do voskových destiček. Výhodou takového psaní byla možnost opakovaného použití voskové destičky – když byla destička popsaná, plochou staranou stílu bylo možné vosk znovu urovnat. Toto mělo svou nezastupitelnou úlohu obzvláště při výuce, kdy se používala psací destička a ne drahý papyrus nebo pergamen. Stílem se psávalo už v antickém Římě. Písátka archeologové nalézají na akropolích těch nejvýznamnějších hradíšť poblíž církevních staveb. Nejčastěji bývají zhotovována z železa, ale i z jiných kovů. Časté jsou i stily kostěné. Kovová písátka bývají často zdobena tordováním – ozdobným kroucením. Většina nalezených písátek nepřesahuje velikost 10 cm.

³³ Chlup, O.: *Čítanka k dějinám pedagogiky*, SPN, Praha 1955, s. 13

„Vraťme se tedy k tomu, co jsem před chvílí řekl, že já jsem vinen, že jsi ty nedobře odpověděl, protože jsem se nedobře otázal.“

škole od 5 let, od 7 let státní elementární školy... . **Aristotelés** (384 – 322 př. n. l.) zakládá filosofickou školu *Lykeion*, žádá praktické propojení vědomostí – názorné vyučování, zdůrazňuje individuální přístup k dítěti... . Základy gramatiky položili Apollonios Dyskolos, latinskými gramatiky označovaný za největší autoritu ve svém oboru, a **Dionysios Thrácký** (cca 170 – 90 př. n. l.), autor první řecké gramatiky *Technē grammatikē*, která se stala vzorem pro další mluvnické různých národů. Dionysios Thrácký v této práci přesně klasifikoval slovní druhy – jméno, sloveso, participium (spojuje vlastnosti slovesa a jména), člen, zájmeno, předložku, příslovce a spojku – tato klasifikace je v nemalé míře platná ještě dnes.

[21] Římská Triptycha z voskových tabulek

[22] Stilo

[20] Héraklův papyrus

[23] Papyrus od Phaedra (2 st. př. n. l.)

Dalo by se zde uvést mnoho osobností, které ovlivnily myšlení a pedagogickou výchovu budoucích generací, ale posuneme se do Říma 1. st. n. l.. V této době (za vlády císaře Traiana) moc Říma dosahuje svého největšího rozsahu.³⁴ Řím vládl nad většinou zemí tehdy známého světa. Jeho prostřednictvím se kultura, umění, obchod a s tím spojené vzdělání šíří do všech podmaněných krajů. Úřední řečí se stává latina, jejíž význam neobyčejně vzroste a po dlouhé období (téměř celý středověk) bude považována za jediný „skutečný jazyk“.

³⁴ Jedná se o všechny země podél Středozemního moře, Galii, velkou část Británie a oblast Černého moře.

Oblasti vzdělání je v této době věnována patřičná pozornost (lidé si uvědomují hodnotu znalostí a touží po vědomostech – ideálu ušlechtilého, vzdělaného člověka. Musíme mít na mysli, že se jedná o otrokářskou společnost a proto je výuka zaměřena pouze na svobodné občany a vede převážně k teoretickému vzdělávání (gramatika, rétorika, přírodovědné obory, hudba...). V této době vychází první ucelené didaktické dílo „*Dvanáct knih o výchově řečníka*“ od prvního státem placeného učitele řečnictví **Quintiliana**. Ve své práci předkládá mnohé zásady, které se později objevují i v díle J. A. Komenského. (Výuka má být přiměřená věku dítěte, zvláštní pozornost věnována nadaným jedincům, nadání samo nestačí, je potřeba péle a interakce žáka a učitele – na osobnost učitele klade velký důraz, hra jako didaktický prostředek ...).³⁵

Čte se Ovidius, Cicero, nebo verše **Vergilia** (72 – 19 př. n. l.) – epos *Aeneis*, později nejoblíbenějšího básníka, jehož texty se studenti středověkých klášterů a univerzit učili zpaměti po celé generace.

Dochází k úpravě písma, z písma Řeků a Etrusků vytvořili Římané své vlastní písmo – velkou latinskou abecedu. Postupně se z písma určeného pro tesání do kamene (*capitalis monumentalis*) vyvine kapitála kvadrátní, která se postupně upravuje pro snadný zápis na formu zvanou „rustika“ (rustická kapitála), a tvarově jednoduché písmo pro běžné psaní „římská kurzíva“. Od druhého století se stále více v rukopisech používá „unciální písmo“, velká písmena (majuskule) zůstávají, ale jsou zaoblena. Malá písmena (minuskule) se objevují až ve 4. stol. v tzv. polounciále, které se používalo pro literární texty a při potřebě rychlého zápisu.

³⁵ DĚJINY PEDAGOGIKY, *výchova a vzdělání v antické společnosti*. QUINTILIANUS, ukázky z knihy *O výchově řečníka*, Op. cit, I, s. 6-11 dostupné z: <<http://athena.zcu.cz/kurzy/depe/000/HTML/KURZ%20PRAC.html>>

Nejprve se má hoch učit řeckému jazyku, protože jazyk latinský, jehož všichni užívají, se naučí i bez našeho přičinění. To je nezbytno (také proto, že se nejprve musí zabývat řeckými vědami, od nichž jsou naše vědy odvozeny). ...

Výuka latinského jazyka se proto nesmí příliš opožďovat, ale musí probíhat téměř současně.

A tak, pokud budeme oběma jazykům věnovat stejnou péči, nebudou se vzájemně plést.

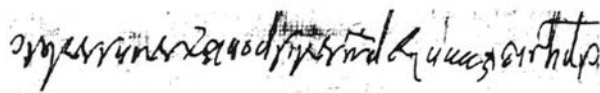
Knihy mají převážně podobu svitků, jsou psány na papyru, ale začíná se používat hladký a kvalitnější pergamen, organický materiál vyráběný z kůže hospodářských zvířat (oslí, vepří, ovčí, aj.).³⁶ Pergamen se dá opakovaně ohýbat, neláme se a dá se snadno barvit.

[24] Kapitála kvadrátní
(*capitalis monumentalis*)

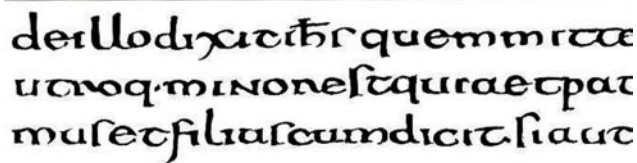
[26] Římská kapitála – Rustika

[27] Kurzíva

[25] Unciála

[28] Polounciála

2.3.5 2. – 4. století dává knize tvar

Mezi 2. a 4. stol. n. l. se rozhoduje mezi dvěma formami knih. Vedle papyrového svitku se stále častěji objevuje *codex*³⁷ – svazek listů spojených ve hřbetu (jedná se o základní podobu dnešní knihy). S knihou kodexového formátu je mnohem snazší manipulace, lépe a rychleji se v ní orientuje, nosný materiál je možno popsat z obou stran a není problém připsávat poznámky, kniha je také nesrovnatelně skladnější a více odolává poškození.

³⁶ Kůž se zbaví chlupů, vylouhuje ve vápenném mléce (7 – 14 dní) a vyčistí. Takto připravená kůže se napne na rám a nechá uschnout. Povrch se zdrsní pemzou a natře olověnou nebo zinkovou bělobou. Po opětovném zaschnutí se povrch leští. Čím je zvíře z kterého se pergamen vyrábí mladší tím je materiál jemnější. Pro nejjemnější pergamen tzv. *velin* se používala kůže nenarozených jehňat – *děložní pergamen*.

³⁷ Pergamen je těžší než papyrus a při jeho skladování ve svitcích dochází k prohýbání a následnému poškození. Proto se kusy pergamenu začaly řezat na listy a skládat do archů, které se upevnily do dřevěných nebo např. kovových desek.

Díky praktičnosti a úspornosti, kterou kodex nabízí, brzy vytlačil podobu svitku úplně. Kniha je sice stále skládána z papyru nebo pergamenu, ale časem se prosadil kodex pergamenový, který vyniká svojí odolností, trvanlivostí a díky svému jemnému povrchu je také vhodnější pro grafickou úpravu – může se psát drobnějším písmem, které se nerozpíjí, používají se různě seříznutá pera i štětce, rozvíjí se iluminace.

Pokud opomeneme etickou stránku výroby pergamenu (na výrobu rukopisu bylo zapotřebí pergamenových archů až z několika set kusů kůží)³⁸, která nebyla v historii vůbec brána v potaz, byla jedinou nevýhodou tohoto materiálu jeho vysoká cena. Aby se materiálem šetřilo, byl text z již nepotřebného archu pergamenu seškrábán (reskribace) a znovu použit. Takto upravený list se nazývá *palimpsest* (Dnes je možné díky moderním technologiím odstraněný text přečíst.) Dále se nepotřebný materiál užíval jako potah knižní vazby nebo jako výlep mezivazních prostor hřbetů.

Až do 13. století se pergamen stal téměř jediným psacím materiálem, než ho vytlačil levnější papír. Pro svou trvanlivost se však u důležitých dokumentů používal až do 18. století. Toto přechodné období mezi svitkovou a kodexovou knihou lze pokládat i za významný kulturně historický předěl. Staré rozpadající se knihy byly přepisovány na trvanlivější materiál, přirozeně docházelo k jejich redukci, ale i přesto byla zachráněna celá řada starověkého písemnictví. Za co můžeme být vděční církvi, která se o tyto přepisy postarala i v době ne příliš příhodné.

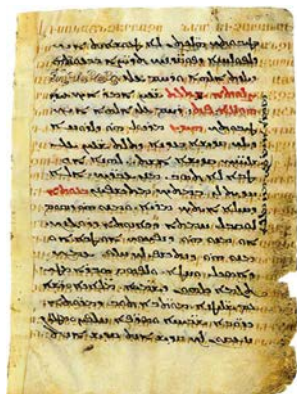

[29] *Kodex Gigas*

[30] *Kodex Gigas*

³⁸ Pro výrobu tzv. Kodexu Gigas bylo na přípravu 312 listů, použito kůží ze 160 zvířat.

[31] *Palimpsest*[32] *palimpsest*[33] *Výroba pergamemu*

2.3.6 Děťství nejenom knihy – středověk

Na konci pátého století (476) zaniká Západořímská říše, města sužovaná nájezdy barbarů se vylidňují, život se přesouvá na venkov, tato převážně agrární společnost žijící ze dne na den pod neustálým strachem z nemocí, chudoby, surovosti, bezohlednosti králů a čarodějnictví se uchyluje k zázrakům a víře v posmrtný život. Zdá se, že vzdělání už nikdo nepotřebuje. A přes to, jak nám objasňuje nejenom Le Goff ve své knize *Kultura středověké Evropy*, dovedl tento svět postavit s přispěním znalostí starověké civilizace pevné základy dnešní evropské kultury.³⁹

Osu vzdělanosti udává křesťanství, za záchytné body můžeme považovat kláštery, které v raném středověku nahrazovaly školy. Pro církve bylo důležité mít ve svých řadách vzdělané zástupce. Kněz musel znát alespoň základy latiny, aby mohl přednášet liturgické texty neboť kázání probíhalo v latinském jazyce. Proto církve přejala model v té době nejlépe propracované římské rétorické školy a i přes to, že křesťanská výchova směřovala jiným směrem, než úsilí světských pedagogů, se tato škola stala modelem veškeré další křesťanské pedagogiky. Pro výuku latiny se nejčastěji používaly cvičebnice *Donatus* od Aelia

³⁹ SPUNAR, P., autorský kolektiv: *Kultura středověku*. Orbis, 1972, s. 33

Antické dědictví se tehdy ve víru hlubokých společenských proměn a díky trpělivé intelektuální práci evropských vzdělanců transformovalo tak, že se postupně stávalo jen starou nádobou naplněnou novým obsahem.

Donata (4 stol.) a gramatika *Institutiones grammaticae* (okolo r. 515) od Prisciana, která byla díky náročnému a obšírnému textu později nahrazena veršovaným *Doctrinalem* od Alexandra de Villa Dei (r. 1199).⁴⁰

Pokud nepočítáme irské misionáře, kteří kolem roku 600 a 800 zakládali kláštery po celém území evropského kontinentu a udržovali vysoký standart intelektuální kultury, je zásadním zvratem na poli vzdělanosti kulturní reforma Karla Velikého (karolínská renesance).

Na konci 8 st. byl francký král Karel Veliký, obdivovatel antických tradic, pohoršen kvalitou vzdělávání a úrovní latinského jazyka, a proto povolal anglosaského mnicha **Alcuina z Yorku**. Pod jeho vedením byly rozpracovány nejenom reformy školství⁴¹, ale také úprava a sjednocení latinského písma.⁴² S největší pravděpodobností tak vzniká ve skriptoriu benediktinského kláštera v Tours **Karolínská minuskule**, první tvarově ucelená malá abeceda (minuskule – mínusky), zapisovaná do čtyřlínkové písmové osnovy, což zaručuje úspornost písma a zároveň tvarovou odlišnost znaků. Důsledně se dodržují mezery mezi slovy, interpunkce a věty se oddělují tečkou. Na zvýraznění nadpisů či důležitých částí textu se používá rustická kapitála nebo kvadráta (tento kombinovaný systém se používá dodnes). Karolínská minuskule splňuje všechny předpoklady pro snadnost nácvičku, dobré čtení i důstojný vzhled.

[34]

Vrcholná románská forma
karolínské minuskuly, 10.-12. století

⁴⁰ SPUNAR, P., autorský kolektiv: *Kultura středověku*. Orbis, 1972, s. 45
Doctrinale ...bylo komponováno v leoninských hexametrech, aby si žáci snadněji vštíplili zveršovaná gramatická pravidla. I v tomto pokusu cítíme nám blízké úsilí najít nové pedagogické formy, které by vyučování činily zajímavějším a snadnějším.

⁴¹ SPUNAR, P., autorský kolektiv: *Kultura středověku*. Orbis, 1972, s. 48
Rodil se promyšlený trojstupňový (vyučovací) systém, který odpovídal mentálnímu vývoji mládeže a který různě modifikován (základní škola – gymnasium – vysoká škola) je stále aktuální.

⁴² KOLESÁR, Z.: *Kapitoly z dejín grafického dizajnu*. Slovenské centrum dizajnu v Bratislavě, 1998
V siedmom storočí sa latinské písmo ocitlo v kríze. Z polounciály (písma, ktoré po unciále tvorilo ďalší stupienok k minuskule) a mladšej rímskej kurzívy boli odvodené tzv. národné písma i ďalšie písmové varianty (pápežská kuriála, diplomatická minuskula atď.), ktoré sa navzájom vzdŕaľovali tak, že hrozilo rozštiepenie latinky na viaceré nezávislé písma. Nebyť písmovej reformy, anglické, francúzske a talianske písmo sa dnes mohlo líšiť tak, ako latinka od azbuky.

Karel Veliký podporuje přepisování starých knih do kodexové podoby z ověřených zdrojů, tyto opisy, které zaručují kvalitu původního díla, nechává označit poznámkou *ex autentico libro* (záruka bezchybného opisu).

V západní Evropě je tedy školský systém nastartován, feudální společnost se rozvíjí, vedle klášterních a farních škol vznikají nové soukromé a městské školy a časem také první univerzity.⁴³ Zakládají se knihovny, které jsou často spojeny se školou, a díky větší poptávce po knihách a písemných dokumentech se rozvíjí skriptoria – písařské dílny.⁴⁴

[35] Priscianus Caesariensis: *Ars Grammatica sive Institutiones Grammaticae, Libri I-XVIII*

Napsána v letech: 500 – 530
Datum vzniku: 3 čtvrtina 9 stol.
Místo původu: Opatství Corbie
Materiál: Pergamen
Rozměr: 328 x 252 mm
Jazyk: Latina

[36] *Alexandre Doctrinale* z roku 1500

[37] *Ezopovy bajky v řečtině a latině* z roku 1547. Tato kniha měla sloužit spíše jako „cestovním vydání“ – je zde malý prostor na poznámky. 440 stran.

Další ukázky Ezopových bajek z roku 1524 obsahuje obrazová dokumentace.

⁴³ Krátký výčet nejstarších univerzit: Itálie – v Boloni (r. 1088) / Francie – Sorbona (r.1150) / Anglie – Oxford (r. 1167), Cambridg (r. 1209) / Praha – Univerzita Karlova (r.1348) / dále – Krakov, Vídeň, Heidelberg, Lipsko...

⁴⁴ Ve větších klášterních skriptoriích je zavedena dělba práce. Samostatně pracují písaři, kaligrafové a mistři knižní výroby. V rámci univerzit vznikají komerční dílny profesionálních písařů. Základem výroby byla pecia složka o čtyřech přeložených listech, na kterých byla předloha (korigovaného) textu (v Boloni byla například stanovena norma pectie: osm stran se dvěma sloupci o 60 řádkách po 32 písmenech). Tyto složky byly rozděleny písařům a ti podle potřeby pořizovali příslušný počet opisů. Později se sestavila kompletní kniha. Složky bylo možné za úplatu půjčovat.

2.3.7 Písmo pro Moravu – Cyril a Metoděj

Zatím jsme se věnovali pouze západní části Evropy. Na východě se rozkládá Byzantská říše, která je v tomto v období nejvyspělejší zemí známého světa. Ve středověku jde o významnou křesťanskou mocnost, s obrovským kulturním zázemím vycházejícím z řecké vzdělanosti.⁴⁵ Řečtina je státním jazykem a řecké písmo je zde kontinuálně rozvíjeno.

Byzantská knižní kultura postavená na antické tradici po technické i ikonografické stránce ovlivnila křesťanskou knihu Východu i Západu.⁴⁶ Z hlediska vývoje učebnice je však tato část velmi okrajová záležitost, patřící spíše do elitní skupiny luxusních rukopisů. Z pohledu pedagogiky a učebních textů je významné, že z tohoto prostředí přicházejí na Moravu roku 863 na žádost velkomoravského knížete Rastislava věrozvěstové Cyril a Metoděj. Pro svou misi, která měla za úkol založení církevního života na Moravě, Cyril (Konstantin) vytvořil první slovanské písmo – **hlaholici**. Jedná se o úpravu řecké abecedy

[38] *Evangeliář Ota III. Práce otonských zlatníků s použitím antických kameí a byzantské slonoviny. Okolo r. 1000*

[39] *Stránka z kodexu Zografského, psaného na přelomu 10. a 11. století v klášteře na hoře Athos*

ALFABETO GLAGOLITICO DE LA ANTIGUA IGLESIA ESLAVA							
Ⲁ	Ⲃ	Ⲅ	Ⲇ	Ⲉ	Ⲋ	Ⲍ	Ⲏ
a	b	v	g	d	e	z	dz
Ⲑ	Ⲓ	Ⲕ	Ⲗ	Ⲙ	Ⲛ	Ⲝ	Ⲟ
z	i	i	g	k	l	m	n
Ⲡ	Ⲣ	Ⲥ	ⲧ	ⲩ	ⲫ	ⲭ	ⲯ
o	p	r	s	t	u	f	x (kh)
ⲱ	ⲳ	ⲵ	ⲷ	ⲹ	ⲻ	ⲽ	ⲿ
o	ts	č	š	h	w/a	i	y
ⲱ	ⲳ	ⲵ	ⲷ	ⲹ	ⲻ	ⲽ	ⲿ
ae/e	yu	ž	yě	ž	yě	f	i/v

[40] *Hlaholice*

Staré knihy a ve velké míře učebnice měli po stranách textu ponechány poměrně velké okraje, které sloužily k zapisování poznámek tzv. marginálií. Při duplikování knih se často opisovali i tyto informace.

⁴⁵ Pod byzantskou správou až do roku 617 patřilo také město Alexandrie se svojí věhlasnou Alexandrijskou knihovnou, která vznikla kolem roku 295 př. n. l. jako součást Múseionu (jakási první starověká státní univerzita) v době největšího rozkvětu obsahovala 500 000 až 700 000 papyrových svitků. Byla několikrát vypálena a poničena až v roce 642 definitivně zaniká. (V roce 1988 došlo k znovuoživení knihovny a poblíž alexandrijského přístavu byl pod patronátem egyptské vlády, UNESCO a mezinárodních společností položen základní kámen. V roce 2002 byla 11-ti poschodová budova o ploše 70 000 m² otevřena.)

⁴⁶ KOLESÁR, Z.: *Kapitoly z dejín grafického dizajnu*. Slovenské centrum dizajnu v Bratislavě, 1998
Byzantská ilustrovaná kniha sa sformovala do podoby vzdialenej našim predstavám o formáte knihy. Išlo najmä o súbory veľkoplošných obrazov, v ktorých text mal len podružné miesto. ...Luxusné rukopisy sa písali na farebnom (najväčejšie na purpurovom) pergamene, ilustrovali žiarivými voskovými, temperovými alebo vodovými farbami, bohato sa dekorovali rytými či puncovanými zlatými fóliami (práve ich ľesk zrodil termín iluminované, t. j. osvetlené rukopisy), práškové zlato a striebro sa často používalo i na písmo.

(minuskule) doplněnou o slovanské hlásky.⁴⁷ Na Moravu přináší již přeložené bohoslužebné knihy – misály (liturgické texty), breviáře (modlitební knihy) a části Bible, aby mohl vychovávat své nástupce z řad místních obyvatel. Roku 868 byla vedle latiny staroslověnština povolena papežem jako bohoslužebný jazyk. Cyril s Metodějem slaví nebývalý úspěch, jsou nejenom šířiteli křesťanství, ale jejich nábožensky zaměřená mise nabírá kulturní rozměr sahající do oblasti vzdělání, politiky, diplomacie i hospodářství.

Právem je můžeme nazvat prvními učiteli Slovanů. I přes to, že nakonec dojde k návratu k latině, tato misijní činnost nese svůj odkaz až do dnešní doby.⁴⁸

2.3.8 Knihy se nepíší, knihy se tisknou – knihtisk

Na sklonku první poloviny 15. st. přichází **Johannes Gutenberg** s revolučním objevem, který vede k zásadní proměně způsobu výroby knih – *knihtiskem*. Jedná se o tisk z výšky⁴⁹, který byl v této době již známý, ale tisklo se pouze blokově – pro každou stranu se vytvářela jednodílná deska obsahující text i obraz (převážně dřevořezbou), tato technika však byla nákladná jak časově, tak finančně. Gutenberg jako první v Evropě přišel s nápadem sazby z opakovaně použitelných volných liter. Vynalezl písmolijectví umožňující sériovou výrobu tvarově shodných liter, a vhodnou slitinu k odlévání – *liteřinu*. Pro každé písmeno odlil samostatný štoček, štočky měly stejnou výšku a svou velikostí určovaly rozestupy mezi písmeny v řádku. Skládaly se do dřevěné sazebnice, která přesně vymezovala jednotlivé řádky i místa pro ilustrace. Stránky (sazebnice) se poté sesadily do archu. Pomocí kožených tamponů se nanasla tiskařská barva na bázi fermeže a celý arch se vytisknul v upraveném vřetenovém lisu na víno (kapacita lisu byla přibližně 300 archů denně). Ilustrace a iniciály poté ručně doplnil iluminátor. Receptury tiskových barev (červené

⁴⁷ Hlaholice měla 38 znaků (3 znaky pro i, písmeno st, a osobité znaky pro š, č, ž) vizuální podoba písma je dosti ornamentální a nevyvážená, některé znaky připomínají křesťanské symboly (hláska „az“ foneticky „a“ nese například podobu kříže). Metodějův žák Kliment písmo později zjednodušil na Cyrilici, ze které se postupně vyvinula současná azbuka.

⁴⁸ Nevím jestli by mohl Pius II. bez jejich přispění pronést známou větu „*Necht' se stydí italští kněží, o nichž nelze říci, že by byli alespoň jednou četli Nový Zákon, kdežto v Táboře sotva bys ženy našel, jež by nedovedla odpovídati z Nového a Starého Zákona,*“ ale to bych se od tématu příliš vzdálila.

⁴⁹ KALINOVSKÝ, K.: *Dokonalé tisky na Romayorech*, Polytechnická knihovna, SNTL – nakladatelství technické literatury Práce, Praha 1980, s. 9

Tisk z výšky je charakterizován tím, že tiskové prvky v téže úrovni, které jsou podstatně vyvýšeny nad netisknoucí prvky, přenášejí barvu tlakem na papír.

a černé) i lis byly také Gutenbergův vynález. (Gutenberg – však díky špatné obchodní smlouvě o vynález přijde.) Tato technika je velmi vhodná pro potisk papíru i pergamentu.

Gutenberg používá např. písmo zvané *textura*.⁵⁰ Jde o gotické písmo z 13. století. Vertikální, lomené, úzké dekorativní písmo charakterizuje svou dobu. Text pokrývá list pravidelně a tahy pera vytváří dojem protkání (*textura* znamená lat. tkanina). Gotická písmena (oblejší a nižší *rotunda*, v národních jazycích vzniká *bastarda* /polokurzíva/, která se rozděluje na širší, objemnější *švabach* a lehkou světlou *frakturu*) jsou úsporná a dosahují maximálního výtvarného účinku ovšem na úkor čitelnosti. Ornamentálnost se projevuje i v kaligrafii iniciál. Vynálezem knihtisku dochází k rozdělení vývoje písem typografických⁵¹ a kaligrafických, zásadně se mění tvarosloví znaků, úprava textu a estetická podoba tiskovin.⁵²

Knihtisk se rychle rozšířil po celé Evropě a používal se téměř beze změny až do konce 18. století. Mechanické a levné rozmnožování knih zrychlilo a zkvalitnilo dostupnost informací. Knihtisk pomohl středověké společnosti dostat se na vysokou úroveň vzdělanosti, s kterou vstupuje do nové éry – *novověku*.

⁵⁰ KOLESÁR, Z.: *Kapitoly z dejín grafického dizajnu*. Slovenské centrum dizajnu v Bratislavě, 1998
... Gutenberg odlihal 290 rôznych formátov písmen, skratiek a spriahnutých písmen ligatúr, pričom celkový počet odliatych znakov bol okolo 50 000.

⁵¹ KALINOVSKÝ, K.: *Dokonalé tisky na Romayorech*, Polytechnická knižnica, SNTL – nakladatelství technické literatury Práce, Praha 1980, s. 161

Během vývoje typografického písma byly mezinárodně ustáleny některé zásady latinkového písma. Především rozeznáváme písma podle jazykového třídění na latinku, frakturu (písmo gotické, německé), azbuku (písmo ruské), řecké písmo, hebrejské a dále různá znaková písma (čínské, korejské ...)

Typografické latinské písmo dělíme na čtyři základní rody:

Medieval málo rozlišuje mezi vlasovými a stínovými čarami. Osa písmene „o“ je šikmá.

Písma se používají pro krásnou literaturu i pro noviny.

Antikva klasická knižní a akcidenční patková písma.

Egyptienka zahrnuje písma hůlková, které nemají stínování. Patky mají linie stejně tlusté, jako jsou linie písmen...

Grotesk jsou bezpatková písma střizlivých jednoduchých linií zvaná též *hůlková*, mají stejně tlusté linie a oblé tvary jsou zpravidla vyduťte do kružnic. Tato písma se používají pro obchodní, propagační a administrativní tiskoviny i pro časopisy a noviny.

⁵² ELIŠKA, J.: *Vizuální komunikace, PÍSMO I.*, Dostupné z <http://www.jiri.eliska.cz/schoolbooks/pismo/>
Záhy po vynálezu knihtisku došlo ke specifikaci a specializaci oborů. Mluvíme o typografii (grafická úprava tiskovin), polygrafii (tisk, knižní vazba), o nakladatelské a vydavatelské činnosti, knihkupectví, distribuce atd. Všechny knihy vytištěné před rokem 1500 jsou považovány za prvotisky – inkunábule.

[41]

Pohyblivý typ

[42]

Gutenbergova bible

[43]

Gutenbergova bible

[44]

Gutenbergova bible

2.3.9 Učebnice budeme potřebovat

Novověk je doba převratných změn, v oblasti společenské je do popředí kladena osobní svoboda, kultura a věda zažívají nebývalý rozkvět, prudce stoupá technologický i ekonomický růst. Formuje se kapitalismus. Dochází k odklonu od středověké askeze a antické ideály slaví renesanci. Propojení různých částí světa urychluje celosvětový vývoj. Životní úroveň se zvyšuje a s ní i všeobecné vzdělání.

V českých zemích pedagogika a školství prochází reformačním a protireformačním vývojem, za kterým stojí osobnosti jako Jan Hus, Petr Chelčický či Jan Blahoslav, jejich přičiněním se pozitivně rozvíjí vztah ke vzdělávání. Vzniká široká síť bratrských škol. Ty však v době pobělohorské (známé výraznou náboženskou netolerancí) odchází do exilu stejně jako poslední biskup jednoty bratrské J. A. Komenský. Na dlouhou dobu je pak hlavním zprostředkovatelem vzdělání jezuitský řád a později přispívají také nábožensky tolerantnější piaristé.

2.3.10 Nadčasová osobnost = nadčasová učebnice – Jan Amos Komenský

V 16. a 17. století prochází evropská věda a vzdělanost složitým vývojem. Nastupuje racionalismus – osvícenství. Odstupuje se od scholastických dogmat a nové vědecké objevy motivují k novému systému vzdělávání.

Do této doby se narodil **J. A. Komenský** (1592 – 1670), jeden z největších českých myslitelů, filosof, pedagog, spisovatel a autor revolučních učebnic. Osobnost, která je považována za zakladatele moderní pedagogiky, filozofa výchovy, a která si získala přívlastek *učitel národů*. O jeho životě a díle se dá napsat opravdu mnoho, však se jím také zabývá specifická vědecká disciplína *komeniologie*. Proto se zde zaměřím pouze na díla, která se zabývají metodikou a výukou jazyků.

Brána jazyků otevřená (*Janua linguarum reserata*)

podtitul učebnice: *Krátký a snadný způsob kteréhokoli jazyka, spolu i se začátky všech umění svobodných, pochopení: v kterémž pod stem titulů v tisíci průpovědech všecka slova celého jazyka obsažena jsou.*

Tato na svou dobu převratná učebnice vzbudila velký mezinárodní ohlas a z dosud téměř neznámého „provinčního“ učitele učinila pedagogickou autoritu světového měřítka.

Komenský si uvědomuje, že výuka cizího jazyka, která probíhá stále stylem memorování gramatických pravidel a citátů z Vergilia či Cicerona, není pro děti záživná a textu často ani nerozumějí. Zkusil tedy jiný princip. Vybral 8000 důležitých slov. Z nich poskládal tisíc vět a věty rozčlenil do sta tematických okruhů (úvodní část je věnovaná vzniku světa, následuje přírodopis, člověk a společnost – tělo, zdraví, řemesla a činnosti, škola a vzdělanost, ctnosti, zábava a hry, náboženství. Kapitoly jsou označeny římskými čísly např. XCI *O trpělivosti*, XCII *O stálosti*, XCIV *O upřímnosti*).⁵³ Učebnice poskytuje studentům základní encyklopedické znalosti a poučení, vědomosti jsou seřazeny od věcí známých k neznámým, od konkrétního k abstraktnímu. Již zde je patrný jeho zájem o pansofii (vševědu – ucelený a přehledně uspořádaný systém vědění). Kniha je doplněna gramatickými

⁵³ Ukázka názorného výkladu:

„Nebe se otáčí a obchází zemi uprostřed stojící. Slunce, kdežkoli jest, svítí ustavičně, ačkoli chmury nám je odnímají. I působí svými paprsky světlo, světlo pak den. Naproti jest tma, odtud noc. ...“

pravidly latiny (případně jiných jazyků). Je psána ve dvou sloupcích (u slovníku je použita třísloupcová sazba), v jednom je text v mateřském jazyce a v druhém jazyk latinský nebo jiný cizí jazyk. Česká verze z roku 1633 je tištěná gotickým písmem a latinská slova antikvou. Stránky mají arabské číslování a jsou opatřeny kustody.

Učebnice si získala velkou oblibu (časem k jejímu používání přistoupil dokonce jezuitský řád), byla přeložena do 11 jazyků (angličtiny, němčiny, švédštiny, islandštiny, arabštiny ... připravoval se překlad mongolštiny, perštiny atd.)

Již za rok vytvořil Komenský zjednodušenou verzi pro začátečníky nazvanou **Vestibulum** (Předsíní dveří jazyků) s tisícem základních slov, a v roce 1658 vydal další upravenou verzi, která si získala největší ohlas – učebnici **Orbis pictus** (Svět v obrazech). Kniha je doplněna o 150 názorných ilustrací, což bylo v této době pro učebnici naprosto unikátní. Ilustrace – dřevorytiny⁵⁴ jsou umístěny na začátku kapitoly a znázorňují výrazy, které jsou obsažené v textu. Pro snazší orientaci je slovíčko a k němu přiřazené vyobrazení opatřeno stejným číslem. Kromě běžných dvojjazyčných verzí se vydávaly i vícejazyčné (až pětijazyčné) varianty.

V letech 1650 – 1654 zpracuje Komenský Dvěře jazyků otevřené do školní divadelní hry, která je poprvé vydaná roku 1656 pod názvem *Schola ludus, seu, Encyclopaedia viva* později publikovaná pod názvem **Schola ludus** (Škola hrou). Děti se v rámci dramatizace učí latině zábavnou a názornou formou. Kniha obsahuje metodické úvahy i praktické návody pro děti i učitele (tím je kniha povýšena na jakousi metodickou příručku). Je nutné uvést, že v době Komenského je využití školních her a divadelních dramatizací pro výuku latiny běžnou praxí nejenom v Jednotě bratrské, ale např. i u jezuitů. Zde se však používaly mravoučné a moralizující texty převážně s biblickou tematikou. Komenský oproti tomu na scénu přivádí živý děj, například *ukázky z prostředí tehdejších škol, jednání krále*

⁵⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Orbis pictus : svět v obrazech*. Praha : Fr. Borový, 1941. 2 sv. - s. 7-27 úvod Jos.Hedrich ... Endter [norimberský tiskař, který vytiskl první vydání v roce 1658] opatřil německý překlad latinského textu a dřevoryty pro obrázky. Jméno rytce není známo. Nebyl to ovšem velký umělec, nýbrž spíše dobrý řemeslník, který se dovedl přizpůsobit požadavkům textu.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Veškeré spisy Jana Amose Komenského*. Sv. X (8). *Orbis pictus*. V Brně : Ústřední spolek jednot učitelských na Moravě, 1929. 376 s. - s. V-LXIX předmluva Hertvíka Jarníka ... krátce před tím byl [rukopis] odeslán do Norimberka tiskaři Endterovi; s tím se Komenský dohodl o vydání svých spisů již r. 1655, očekáváje od něho zejména, aby je vypravil obrázky. Vydání se vlekle ... příčina průtahů byla v opatření rytin. ... Komenskému životní okolnosti těch let naprosto bránily účastnit se výtvarné práce, třeba i jen dohledem; máme ostatně nějaké svědectví ... že výkon norimberského umělce neposuzoval dvakrát příznivě.

o vzbouřené provincii nebo ruch před bitvou.

Mezi další učebnice s jazykovou tematikou patří **Grammatica latina** – učebnice latiny **Linguarum methodus novissima** (Nejnovější metoda jazyků 1648) – tato kniha může být považována za první soustavnou teorii výuky cizích jazyků, nebo **Schola Pansophica** (1650) – zde mimo jiné doporučuje v rámci studia latiny zařadit alespoň jednou týdně hodinu, při které by žáci četli ze soudobých novin. Jde o do té doby velmi inovativní postup a vůbec první využití média při výuce.

Jazykové učebnice J. A. Komenského se s různými úpravami používaly k výuce latiny až do 19. stol. (např. *Orbis pictus* v řeči české a německé od Františka Patočky z roku 1870, nebo nádherný pětijazyčný *Orbis pictus* – *Universal Bilderlexicon* s barevnými ilustracemi vydaný roku 1843 ve Vídni.

[45]

Orbis pictus (Svět v obrazech). 1769

Další ukázky obsahuje obrazová dokumentace.

[46]

Vestibulum (Předšňí dveři jazyků) 1658

Další ukázky obsahuje obrazová dokumentace.

[47] *Orbis pictus – Universal Bilderlexicon. 1843*

Další ukázky obsahu obrazová dokumentace.

2.3.11 Učebnice ve víru událostí – průmyslová revoluce

Do 19. stol. se podoba učebnice až na drobné obsahové zásahy příliš nemění, to se však nedá říci o pedagogice a školství. Opět uvedu pouze pár výrazných jmen. **J. Locke** (1632 – 1704) je stoupencem individuální výchovy, základ vidí ve výchově tělesné, mravní a rozumové „*zdravý duch ve zdravém těle*“. **R. Descartes** (1596 – 1650) respektuje individualitu žáka. **J. J. Rousseau** (1712 – 1778) říká, že cílem je vychovat svobodného člověka, nepotlačovat osobnost dítěte, proti učení se z knih staví osobní zkušenost, cizí jazyk v dětství by se měl vyučovat spontánním osvojováním a imitací bez gramatických výkladů a teorie. **Immanuel Kant** (1724 – 1804) věří, že člověk se stává člověkem jedině výchovou, optimální výchovou je pak forma školní, neboť umožňuje jedincovo začlenění do společnosti. **August Comte** (1798 – 1857) tvrdí, že věda je nástroj poznání i přeměny skutečnosti. **L. N. Tolstoj** (1828 – 1910) prosazuje maximální svobodu žáka, odmítá povinnou školní docházku, vytváří typ nové školy tzv. *volnou školu*. Je autor učebnice *Dětský svět* – čítanky pro nejmenší žáky.

V Čechách dochází za vlády Marie Terezie (1740 – 1780) k nejzásadnější a nejvýraznější reformě našeho školství, vzniká celostátní síť škol triviálních, hlavních a normálních, roku

1774 je zavedena povinná šestiletá školní docházka, v roce 1775 je v Praze zřízen sklad školních knih, který je pověřen vydáváním učebnic, zahájil se proces profesionalizace učitelů.

Ve výuce cizích jazyků začíná být stále více kladen důraz na živé jazyky a uplatňují se poznatky z psychologie a ostatních věd (např. *asociační psychologie*: různé obsahy se vybavují na základě podobnosti – přímou asociací mezi předměty a jejich pojmenováním v cizím jazyce dosáhneme lepšího zapamatování. Konkrétní pojmy se vyučují názorně, abstraktní pomocí myšlenkové asociace a gramatika na příkladech a ukázkách.) Často se používá *metoda interlineární* (meziřádková). V učebnicích je nad cizojazyčným textem nadepsán doslovný překlad v rodném jazyce (nad každým slovem je překlad daného slova, ne jeho kontextu ve větě).

V 19. století je výuka živých jazyků, díky silnému reformnímu hnutí, zařazena do běžného školního kurikula. Význam latiny postupně upadá. Díky různé výslovnosti a promíšení latiny se slovy jiných jazyků (tzv. *makarónská latina*) ztrácí svůj význam jako mezinárodní dorozumívací prostředek. (V současné době se latinsky mluví v rámci mezinárodního shromáždění vedoucích představitelů katolické církve – jedná se o konkláve nebo např. volbu papeže.)

[47] První fotografie na světě.
Pohled z okna v Le Gras
od Nicéphore Niépce pomocí
camery obscury, 1826.
Expozice trvala 8 hodin.

[48] Ukázka učebnice Německé řeči z 1800

Vědecký a průmyslový pokrok jde nezadržitelně dopředu a toto dynamické tempo přetrvává dodnes. V 18. a 19. století dojde k objevení řady vynálezů na jejichž základě vzniknou technologie určující dnešní podobu učebnice. Představím alespoň některé z nich.

Francouzský písmolijec Fournier vypracoval v první polovině 18. století základy tzv. *typografického měrného systému* (ze které později vycházel Didot)⁵⁵ Tiskárny do té doby neměly jednotný systém určující velikost písma (štočků, matric).

V této době se také zavádí strojní výroba papíru (ze dřeva) v „nekonečném“ pásu. Didot upravuje tiskařský lis pro tisk větších formátů.

Knihtisk se dále zdokonaluje z *příklopného* lisu (plocha proti ploše) vzniknou *rychlolisové dvouobrátkové lisy* (válec proti ploše) nebo *rotační tisk* (válec proti válci).

Roku 1796 vynalézá pražský rodák Alois Senefelder kamenotisk (litografie), techniku *tisku z plochy*, kterou nazve *chemický tisk*.⁵⁶

V roce 1826 svět spatří první černobílou fotografii. Patent tzv. daguerotopie koupila francouzská vláda r. 1839 a dala jej ihned k veřejnému použití. Co tento objev způsobil není potřeba vysvětlovat.

Rok 1829 byl pro nevidomé snad stejně zásadní jako pro většinu z nás r. 1448, kdy se datuje vynález knihtisku. Louis Braille vydává svou první knihu psanou „*Braillovým písmem*.“

1877 T. A. Edison pouští na fonogramu, prvním přístroji na záznam a reprodukci hlasu dětskou říkanku „*Mary had a little lamp*“. V r. 1888 Emile Berliner vyvinul později preferovaný gramofon.

V roce 1890 přichází Karel Klíč na základě světlocitlivých materiálů se zdokonalením *tisku z hloubky*, který dovede přenést obraz z polotónové fotografie.

A s vynálezem *offsetového tisku*⁵⁷, který se vyvinul v roce 1904 z tisku z plochy (kamenotisku) a je dnes nejrozšířenější tiskovou technikou umožňující rychlý a velmi kvalitní, barevný tisk, se posuneme do dvacátého století.

⁵⁵ *Didotova měrná soustava* ustanovuje základní jednotku soustavy, kterou je 1 typografický bod
1 bod/2660 m = 0,376 mm. Základní délkou k měření větších rozměrů je pak cicero tj. 12 typografických bodů
(1 cic = 12 bodů). Tento měrný systém, starší než metrická soustava, používají typografové a tiskaři téměř v celé Evropě.
(Anglosaská soustava je udávána v pointech.)

⁵⁶ KALINOVSKY, K.: *Dokonalé tisky na Romayorech*, Polytechnická knihnice, SNTL – nakladatelství technické literatury Práce, Praha 1980, s. 11
... tisknouce a netisknouce místa jsou v téže rovině a při tisku jsou pod tímž tlakem. Podstatou tisku z plochy je vzájemné odpuzování mastnoty a vody.

⁵⁷ KALINOVSKY, K.: *Dokonalé tisky na Romayorech*, Polytechnická knihnice, SNTL – nakladatelství technické literatury Práce, Praha 1980, s. 33

3 Jazyková učebnice 20 a 21. století

Tato doba sebou nese mnoho změn. Pokrok snad ve všech oblastech vědy (exaktních, přírodních, společenských) je tak rychlý, že v průběhu stejných časových úseků vznikají různé teorie, které se překrývají, odporují si nebo se doplňují. Nové technologie jsou velmi rychle nahrazeny jinou či vylepšenou verzí. Díky technickému pokroku nehraje v oblasti mezinárodní komunikace a výměně informací čas ani vzdálenost žádnou roli. Celosvětové propojení sebou nese, více jak kdy dřív, nutnost schopnosti se dorozumět, a proto je kladen velký důraz na jazykovou výchovu moderního člověka. V průběhu 20. a hlavně 21. století projde jazyková učebnice jak po stránce obsahové tak vizuální neuvěřitelně dynamickým vývojem.

3.1 Z kraje 20. století

Na počátku 20. stol. stále převažuje jednoduchá forma učebnic. Obrazová složka je ve velké míře opomíjena, učebnice působí velmi stroze. Sazba je jednoduchá, čistá, doplněná převážně o černobílé ilustrace, většinou tzv. „pérovky“, v ojedinělých případech se začínají objevovat fotografie. Je samozřejmé, že tato podoba je závislá na dobových tiskových možnostech a ne na nechuti se této problematice věnovat. Naopak snaha o zdokonalení výuky cizího jazyka se projevuje jak v oblasti vědecké, kde vznikají nové teorie a metody výuky⁵⁸, tak využitím nových technických objevů. Není překvapující, že právě zde našel své uplatnění vynález na záznam zvuku fonogram. Zvuková složka jazyků je velmi různorodá a správná výslovnost je nanejvýš důležitá. Již v roce 1900 využívá této možnosti

Podle anglického termínu offset, znamenajícího přenos, se tento termín nazývá ofsetový tisk.

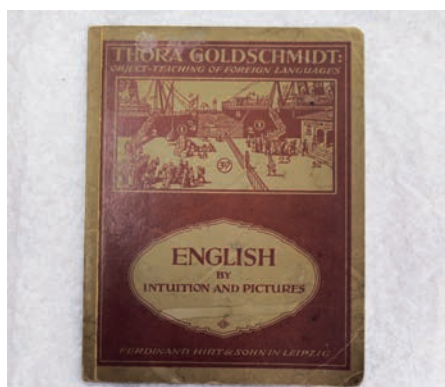
Jde o tisk nepřímý, z tiskové formy (jedná se o převážně kovové tiskové desky různých slitin a různých druhů světlocitlivých vrstev) se nejprve tiskne na pryží potažený válec, který barvu přenáší na papír. Díky dvojitmu přenosu nemusí být tisková forma stranově převrácena. Pryžový válec také umožňuje tisk velmi jemných detailů na méně kvalitní papír.

Používají se rychleschnoucí vysoce pigmentové barvy nejčastěji v soutisku 4 základních tiskových barev modelu CMYK.

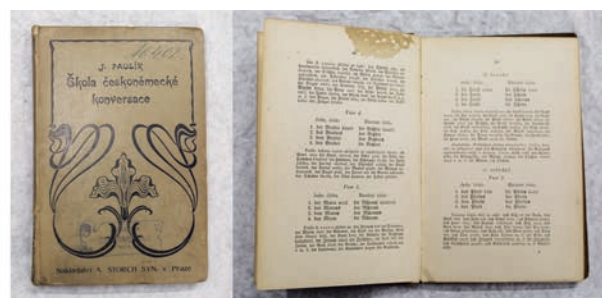
Pro představu litografický barvotisk užíval až 24 kamenů s různými barvami a odstíny.

⁵⁸ Ve dvacátých letech 20. stol. jsou položeny základy amerického strukturalizmu (F. De Saussure), který ve 40. letech podrobně rozpracuje L. Bloomfield ve své učebnici „*Language*“, z této práce se v současné době ve výuce jazyků vychází. Vzniká celá řada nových poznatků z fonetiky, fonologie atd. V této době je také založena Pražská lingvistická škola.

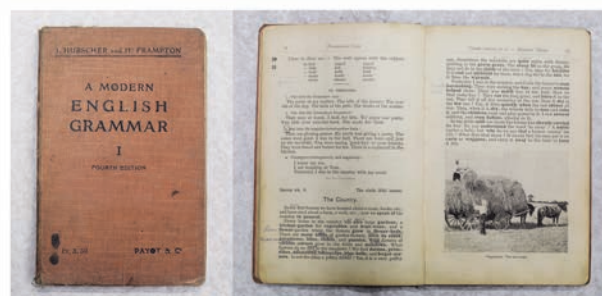
Charles D. Robinson z USA a vydává učebnici nazvanou „1001 slov německy, francouzsky a anglicky“, která je jako první doplněna deseti fonoválčky s krátkou nahrávkou příkladů správné výslovnosti. Díky krátkému časovému záznamu (1 fonoválček umožňuje nahrát maximálně dvouminutový záznam) je však zvukový doprovod k učebnicím rozšířen až o pár desítek let později s využitím gramofonu.⁵⁹

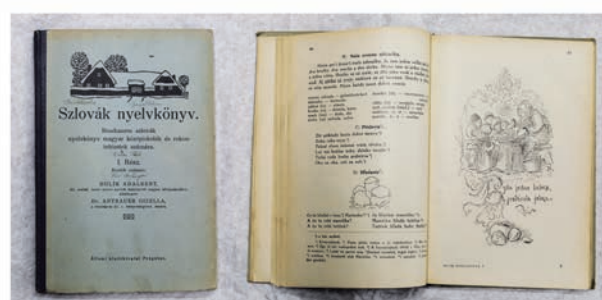
[49] 1906

[50] 1906

[51] 1923

[52] 1925

⁵⁹ GÖSSEL, G.: *Fonogram* [online]. Týdeník Rozhlas, Dostupné z WWW: <http://www.radioservis-as.cz/archiv03/3303/33pub3.htm>

V Československu vydávalo ve třicátých letech kurzy cizích jazyků hned několik gramofonových společností, především ale firma *Ultrapphon*, která na některých z nich využila i dokonalý přednes našeho předního činoherce Františka Smolika.

3.2 Válečné a poválečné období, doba normalizace

Nacistická okupace v českých zemích znamenala zásadní obrat od demokraticky zaměřené tendence československého školství.⁶⁰ Ze škol je násilným způsobem odstraňováno vše, co připomíná národní svébytnost a pokrokovost.⁶¹ Dochází k postupnému rušení škol a zavádění nacistické pedagogiky vycházející z ideologie fašismu a rasové teorie. Celková snaha o germanizaci společnosti vede na podzim roku 1939 k zavedení povinné výuky německého jazyka v městských školách a postupné výuce některých předmětů v němčině. Je ustanovena komise pro revizi učebnic, která v průběhu dvou let zreviduje 1200 učebnic, některé upraví dle svých potřeb, 283 je zakázáno používat úplně.⁶²

Pokud v této době vychází nějaké učebnice, jedná se ve velké míře o upravené nebo schválené dotisky knih vydaných před okupací. V ilustracích a textu se objevuje ideologické a politické zaměření doby. Řešení je celkově jednoduché, barevnost omezená, tiskne se na levný, méně kvalitní papír.

V této vyhrocené době je v rámci boje za svobodu, více jak kdy dřív, potřeba kvalitních pracovníků ovládajících několik evropských jazyků. Proto v USA, Francii, Anglii dochází k velkému rozvoji pedagogiky zaměřené na cizojazyčnou výuku, tento trend v západních zemích přetrvává i v poválečné době.⁶³ U nás jsou však nové metody přijímány velmi zdr-

⁶⁰ SPOUSTA, V. *Vádemekum autora odborné a vědecké práce*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2003.

⁶¹ VESELÁ, K. *Významné pedagogické osobnosti v období holokaustu*. Bakalářská práce, Brno, Masarykova univerzita, 2007.

Protektorátní ministerstvo školství svým výnosem z 6. dubna 1939 vydalo příkaz o respektování nové politické situace, loajálnosti k Velkoněmecké říši a povinné úcty k Vůdci.

⁶² Dochází k uzavírání vysokých škol (za záminku je bráno vystoupení českých studentů proti Říši. 17. listopadu – Mezinárodní den studenstva) a zastavení výuky některých předmětů (dějepisu, filosofie..).

⁶³ ZELINKOVÁ, Š.: *Pohled na metody výuky cizích jazyků 20. Století* [online]. Dostupné z WWW: <http://lingvistikapraha.ff.cuni.cz/sbornik/2013/zelinkova-tisk.php>

Mezi základní a nejvlivnější metody cizojazyčného vyučování 20. století, jsou řazeny především gramaticko-překladová metoda, přímá metoda, audiolingvální či audioorální metoda, komunikativní metoda a alternativní metody vyučování. *Uvedu zde příklady alespoň některých z nich:*

audiolingvální či audioorální metoda (nazývána také Army Method) vznikající v USA. Jejimi autory byli L. Bloomfield, C. Fies a B. Skinner. Metoda čerpá poznatky z amerického strukturalismu a behaviorismu. Tato teorie vzniká po druhé světové válce jako reakce na potřebu rychlé znalosti cizího jazyka a rychlé schopnosti konverzovat, především u vojáků americké armády. Překlad je nežadoucí, vyučování probíhá pouze v cílovém jazyce.

ženlivě. Výuka cizích jazyků je v socialistickém Československu celkově omezena. Podle školského zákona z roku 1948 je do škol od 4. třídy ZŠ zaveden povinný cizí jazyk ruština. Využívá se tradiční metoda založená na gramatice a překladu, která se více méně používá až do 60. let 20. století, kde na krátkou dobu dojde k celkovému uvolnění např. v roce 1957 vychází prestižní časopis „*Cizí jazyky ve školách*“ zaměřený převážně na západní jazyky a nové metody cizojazyčné výuky. 70. léta znamenají opět návrat k totalitnímu režimu, cenzuře a uzavření se západnímu světu.

Tato politická situace se ve velké míře zrcadlí také v učebnicích, které jsou jako výchovný prostředek ideální k vštěpování myšlenek komunismu již velmi malým dětem. V podstatě se jedná o nástroj agitace. Děti se učí překládat věty typu: „*V květnu oslavujeme výročí osvobození naší vlasti. Na školní slavnosti žáci vyslechli referát o úspěších socialistické vědy. Rád čtu díla sovětské krásné literatury.*“ Text je přehledný, většinou sázen serifovými písmi, která jsou k sazbě učebnic vhodná. Sazbu připravují vyškolení odborníci – sazeči, kteří mají k dispozici lety prověřené a kvalitně řemeslně zpracované sady písem (často se používá dynamická antikva např. Garamond, objevuje se také přechodová antikva – Baskerville, dále Exelsior, Old Face, grotesk Gill atd.). Grafická úprava je čistá, podbarvení důležitých prvků napomáhá k snadné orientaci v učebnici, která je doplněná o mnohé, často velmi kvalitně zpracované ilustrace budovatelů, dělníků, šťastných matek, ještě šťastnějších pionýrů, fotografie směřících se soudruhů a soudružek nebo moderních nově vznikajících průmyslových závodů. Toho, že průmysl pokročil velmi dopředu si můžeme

Komunikační metoda si dále dává za cíl splnění třech základních atributů

Prvním z nich je komplexnost, tedy vzájemné doplňování řečových dovedností. Dále adresnost, tedy orientace na samotné účastníky komunikace a respektování specifických potřeb jednotlivých mluvčích. Posledním atributem je užitečnost, která stojí v protikladu k formální gramaticko-překladové metodě a přiklání se k pragmatickému pojetí jazyka, tj. tzv. „praktická využitelnost učeného jazyka“.

Metodou vycházející z konstruktivistické psychologie je tzv. *tichá metoda* (The Silent Way), kde se studenti učí řešením problémů a jejich objevováním. Využívá se barvených tabulek s pečlivě vybranou slovní zásobou, která se poté dává do vět. Učitel mluví minimálně, pouze v cílovém jazyce a je spíše v roli pozorovatele.

Další alternativní metodou vycházející z vývojové psychologie je (Total Physical Response (TPR)). Jde zde o snahu, aby byl cizí jazyk osvojován stejně jako jazyk mateřský. Studenti musí motoricky reagovat na pokyny učitele, jde tedy o metodu založenou na principu příkaz–pohyb. Vzniká zde jakési pouto mezi pamětí a pohybem, které asociuje dané slovo.

Využití prvků dramatické výchovy (hudba, hra, výměna rolí, imitace atd.) a umění relaxace je typické pro *sugestopedickou metodu* (Suggestopedia).

A další velmi známou metodou je *přirozená metoda* (The Natural Approach). Stojí zde v protikladu „osvojování“ (podvědomý proces) a „učení se“ (naučená znalost o jazyce).

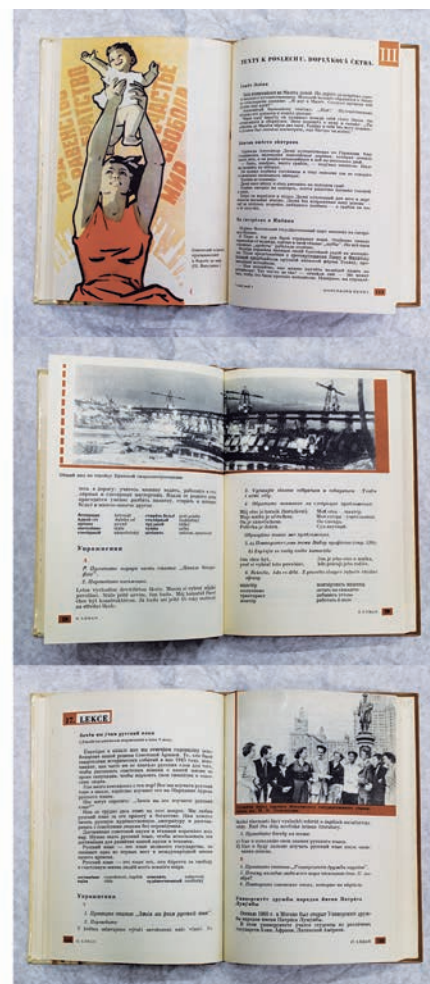
všimnout nejenom na dobových fotografiích, ale také na technickém zpracování knihy. Barevný tisk již není žádná výjimka a kvalita papíru a vazba je také v mnoha případech velmi dobrá.

[53] Učebnice ruštiny z roku 1962

[54] Učebnice ruštiny z roku 1963

3.3 Konec dvacátého století

Teorie a výzkum učebnice se v této době dostává do hledáčku odborníků i v naší zemi. Již v 80. letech zakládá Státní pedagogické nakladatelství v Praze výzkumné *Středisko pro teorii tvorbu učebnic*. Čerpá se jak ze zahraničních, tak vnitrostátních zdrojů a výzkumům se přikládá patřičná váha. Výzkumy jsou zaměřeny na různou problematiku učebnic.

3.3.1 Učebnice v rukou odborníků

„Bylo zde zjištěno, že práce s učebnicí pokrývá až 82 % vyučovacích hodin. A že se ani v současné době její postavení ve výuce zásadně nemění, dokazuje na základě zkušeností a dílčích výzkumů Pýchová (1993/1994, s. 104), která říká: „Přes rozdíly a rozmary nej-různějších koncepcí výuky cizím jazykům zůstává učebnice nadále základním vyučovacím i studijním materiálem, konkretizací učebních osnov a ztělesněním teoretických a empirických poznatků z didaktiky cizích jazyků i věd příbuzných.“⁶⁴

Další výzkum předkládá: „Gicková, která se zabývala analýzou cizojazyčných učebnic se zřetelem k jejich přínosu k autonomii učení již v roce 1989, doporučuje, aby byla žákům poskytnuta větší transparentnost učebních materiálů (např. pomocí úvodní kapitoly v učebnici, jež popisuje metodicko-didaktický koncept, nebo pomocí různých odkazů či jiných informací).“⁶⁵

Učebnice ve své struktuře obsahují dvě základní složky, verbální a neverbální. Experti a vědečtí pracovníci se převážně zaměřují na primární textovou část. Obrazová část však (pokud nepočítáme J. A. Komenského) zaujala z pohledu výzkumu odborníky až na konci 20. stol.

Američtí odborníci (Levin, Anglin, Carney 1978) rozlišují čtyři funkce ilustrace: *dekora-tivní, reprezentativní, organizační, interpretační a transformativní*.⁶⁶

W. Winn (1978) zkoumal schopnost méně nadaných žáků nebo žáků s určitým mentálním poškozením, a došel k závěru, že ilustrace jim výuku ve velké míře usnadňují.

Tým Schnotz, Picard a Hron (1993) naopak sledoval univerzitní studenty s vysokým stupněm inteligence, kterým předložili složitější model ilustrace s textem, ze sledování vyplynulo, že tito nadaní studenti jsou schopni učit se z předložené informace mnohem intenzivněji a konstruktivněji než studenti slabší, kteří někdy měli dokonce problémy tyto informace z různých zdrojů zkombinovat.

Z těchto poznatků vyplývá, že pro různé stupně školní výchovy je nutné zvolit ilustrace odpovídající schopnostem žáků. (Od jednoduchých lineárních kreseb, přes stínované obrázky až k fotografiím).

⁶⁴ MAŇÁK, J., KNECHT, P. (ed.): *Hodnocení učebnic*. Brno: Paido, 2007, s. 55.

⁶⁵ MAŇÁK, J., KNECHT, P. (ed.): *Hodnocení učebnic*. Brno: Paido, 2007, s. 57.

⁶⁶ KŮTOVÁ, V. *Funkce ilustrace ve výchově vzdělávacím procesu*, PDF, UP Olomouc, Dostupné z WWW: <http://epedagog.upol.cz/eped1.2004/clanek08.pdf>

Roku 1995 J. Mikka charakterizuje základní didaktické funkce ilustrací v učebnicích jako: *motivace k učení, předávání informace, rozvíjení porozumění obsahu, usnadnění zapamatování učebního materiálu, podpora myšlení a budování postojů k životu.*⁶⁷

Výzkum prokázal, že většina učitelů a žáků preferuje učebnice, které obsahují pestré ilustrace nebo fotografie. U dětí to jsou pak více figurativní náměty, barevnost umožňuje zvýraznění detailů a přirozenější vykreslení objektů, jasné barvy vyvolávají pozitivní emoce apod. Grafická úprava je tedy velice podstatným kritériem při výběru učebnice. Tento vliv ilustrace se nazývá *motivační funkce ilustrace*.

Psychologické výzkumy prokázaly další důležitou funkci, a to vliv na *porozumění obsahu* textu předkládané učební látky. Ilustrace napomáhá názornějšímu vysvětlení abstraktních či neznámých pojmů a k porovnání představ či názorů. Podpůrnými prostředky zde mohou být i schémata, grafy, diagramy apod.

Dále ilustrace *usnadňuje zapamatování* si probraného učiva. Tato funkce souvisí s *teorií duálního kódování (teorie poznání)*, která využívá zapojení dvou odlišných kanálů lidské mysli vizuální a verbální, tímto způsobem vytváří dva rozdílné informační (paměťové) záznamy, které následně prohlubují schopnost zapamatování. Efektivita zapamatování se zvyšuje použitím nadpisů, jasných a krátkých popisků k obrázkům, odkazy na ilustrace v textu, celkovým strukturováním strany učebnice. Doporučuje se využít větších formátů knihy, pro snadnější umístění jednoho tématu na straně, případně dvojstraně učebnice.

Použití ilustrací a jejich grafická úprava v učebnici má kromě didaktické funkce také silný marketingový důvod. Spotřebitel se řídí při výběru učebnice atraktivním obalem a vnitřní úpravou. Proto se často černobílé ilustrace či fotografie nahrazují barvotisky, to však ne vždy vede ke zkvalitnění obsahu knihy, naopak někdy je informace zkreslena. Ve snaze zaujmout se často v moderních jazykových učebnicích používají fotografie a témata týkající se mediálně známých osobností (herců, zpěváků apod.) Stává se však, že jde o celebrity,

⁶⁷ KŮTOVÁ, V. *Funkce ilustrace ve výchově vzdělávacím procesu*, PDF, UP Olomouc, Dostupné z WWW: <http://epedagog.upol.cz/eped1.2004/clanek08.pdf>

kteří si pozornost fanoušků dlouho neudrží a tím se životnost učebnice zkracuje, neboť již po čtyřech či pěti letech noví studenti nevědí o koho se jedná.

U jazykových učebnic je také důležitá otázka genderu a genderové identity, kterou podrobně rozebírá Jana Kubrická v knize *Učebnice pod lupou* od J. Maňáka a D. Klapka.

Tento problém byl zkoumán již v 60. letech 20. stol.

„Znakem genderově pozitivního vyučování je výběr učebních materiálů, které nereprodukují genderově založené předsudky a stereotypy.“⁶⁸

Z tohoto důvodu moderní učebnice reprezentují muže a ženy v rozličných profesích (ženy vystupují jako vědkyně, automobilové závodnice, političky..., muži pak zastávají funkce zdravotníků, prodavačů, dobrodruhů ...) zařazují se medailonky osobností typu: malířka původem z Rumunska, pianista z České Republiky apod.

3.3.2 Učebnice v rukou amatérů

V porevoluční době je nemalé množství pedagogů nespokojeno se standardními učebnicemi z běžné tržní nabídky a rozhodnou se vytvořit vlastní učební materiály. V nemalé míře se jedná o podklady pro osobní potřebu nebo materiály zařazené do výuky v rámci jedné školy. Zájem o nevšední učebnice či specializované výukové materiály (např. pro dyslektiky, dysgrafiky, zrakově postižené apod.) stoupá a v rámci této zvýšené poptávky vznikají vedle zavedených nakladatelství (jedná se převážně o zprivatizované podniky předrevoluční doby) malá nakladatelství zaměřená na problematiku výukových materiálů a učebnic.

Školy si získávají pozornost komerčního trhu, učebnice vznikají nejenom na základě potřeby, ale také za účelem zisku. Tato rozšířená konkurenční nabídka sebou nese i stinné stránky. Nakladatelství se snaží na výrobě ušetřit a při tvorbě výukových materiálů často volí cestu neprofesionálního přístupu.

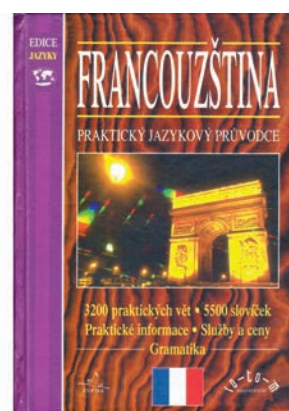
⁶⁸ MAŇÁK, J., KLAPKA, D. (ed.): *Učebnice pod lupou*. Brno: Paido, 2006, s. 108.

Rychlý technický vývoj a s ním spojené plošné rozšíření počítačů, snadná dostupnost grafických programů a jejich postupné zlevňování, umožnily přístup k této tvorbě mnohým amatérům a nadšencům, kteří bez patřičných zkušeností v oboru vytvářejí často učebnice s ne příliš kvalitním obsahem, špatnou grafickou úpravou a ilustracemi pochybné úrovně. K tomu ve velké míře přispívá i digitalizace písem, jejichž kvalitou se v začátcích nikdo příliš nezabýval, a protože učebnice sázeli často lidé bez znalosti typografie, objevují se v nich tyto nekvalitní nebo nevhodná písma (fonty).⁶⁹

[55]

Bitmapový font
Vektorový fond

[56]

Učebnice francouzštiny z roku 1998

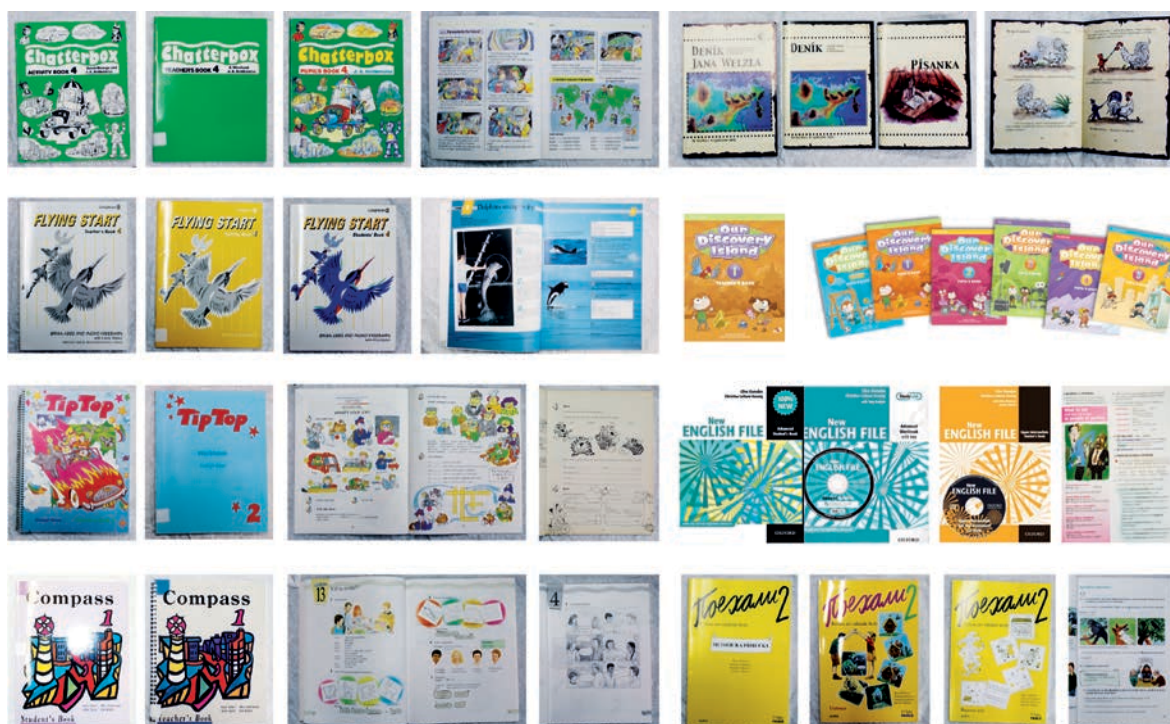
3.4 Učebnice dnešní doby – 21. století

V současné době je trh s jazykovými výukovými materiály a učebnicemi obrovský. Mnohým českým nakladatelstvím specializovaným na tuto problematiku (např. nakladatelství Fraus, Nová škola s.r.o., Olomouc s.r.o., Albra redakce SPL – Práce, SPN – soukromé pedagogické nakladatelství ... a dalším) konkurují také zahraniční učebnice velice dobré

⁶⁹ ELIŠKA, J.: *Vizuální komunikace, Písmo I*, PDF, Dostupné z WWW: <http://www.jirielisika.cz/schoolbooks/pismo/>

Fonty jsou digitální soubory. V nich jsou definovány tvary písmových znaků, jejich velikost, proporce, řezy, varianty, kódy, matrice, názvy. Písmo transformované do počítačové formy fontu, by nemělo ztratit nic ze své tvarové dokonalosti. Fonty jsou buď bitmapové (rastrové) nebo vektorové (křivkové). Vektorové jsou definovány matematicky danými křivkami, proto je lze libovolně zvětšovat bez ztráty kvality kresby. Software vygeneruje znak do požadované velikosti. Nejpoužívanější jsou fonty formátu True Type (TTF), fonty Adobe (TYPE 1) a nově Open Type Format (OTF), které podporují a zobrazují prohlížeče přes HTML odkazy, skripty a kaskádové styly.

úrovně, často vytvořené týmem zkušených odborníků a ověřené několikaletým používáním ve školách (např. Projekt od Toma Hutchinsona, New Sky od vydavatelství Pearson, Longman, nebo New English File nakladatelství Oxford University Press atd.). Díky silnému ekonomickému potenciálu, obrovské konkurenci, zájmu odborníků, zvýšení počtu kvalifikovaných designérů a DTP pracovníků a celkovému zlepšení zkušenosti s tvorbou výukových materiálů, se podoba učebnic velmi změnila. Podmínkou je celkově velmi dobré provedení po všech stránkách. Grafika musí být poutavá, výrazná, ale přehledná, kvalitní ilustrace jsou připravovány s ohledem na věkovou skupinu, barevné fotografie jsou samozřejmostí. V knihách se kombinují různé didaktické poznatky a metody výuky, které byly praxí shledány jako účelné a zábavné. V naprosté většině je kniha doplněna o CD ROM nebo DVD se zvukovým doprovodem popř. různými interaktivními prvky (úkoly, cvičení, výukové hry) nebo o krátká ilustrační videa apod. Problémem se pro české školy a pedagogy v této chvíli stává spíše výběr učebnice, který v nemalé míře stěžuje také fakt, že se čím dál víc prosazují nové výukové technologie, nabízející různá elektronická didaktická média s interaktivními učebnicemi.

[57] Učebnice dnešní doby. Některé ukázky jsou ve větším náhledu použity v obrazové dokumentaci.

3.4.1 Učebnice nové generace – elektronické učebnice

Jedná se o učebnice, které jsou vytvořeny zcela digitálně, jejich použití umožňuje interaktivní tabule, dataprojektor, PC, notebook, tablet nebo smartphone (chytrý telefon). Výhodou oproti běžné knižní učebnici je jejich *interaktivita* – v rámci práce s interaktivní učebnicí dochází k oboustranné komunikaci při předávání informací. Uživatel může v různém rozsahu zasahovat do textové či obrazové části výukového materiálu. Tím nejen, že získává další informace, odpovědi či pomoc při řešení příkladů, ale spoluutváří výukový proces. A to zábavnou a poutavou formou. V podstatě je zde uplatněn pedagogický konstruktivismus, při kterém výuka probíhá činnostmi (učitel vytváří situace, kdy žák v rámci komunikace dochází k vlastním poznatkům, které nadále kriticky posuzuje, obohacuje či rozvíjí). Další výhodou i-učebnic je *multimediální zpracování učební informace*. Jde o kombinaci audiovizuální složky (statické i kinetické vyobrazení, videosekvence, 2D, 3D animace apod.) s písemnou informací. Nad rámec běžné knihy staví interaktivní učebnici v nemalé míře také *hypertextové odkazy*, díky kterým je možné utvářet lepší didaktické struktury výukových informací a popřípadě přiřadit další informační zdroje, které stojí mimo obsah učebnice.

Díky digitálnímu zpracování je možné učebnice lehce „upgradovat“, případně opravit textové chyby.

V české republice se vývojem těchto učebnic zabývá několik nakladatelství (Fraus, Nová škola s.r.o., Terasoft, LANGMaster nebo např. Alter). Nakladatelství často připravují i-učebnice na základě tištěných učebnic, škola má pak možnost kombinovat oba typy výuky (s i-knihou pracují žáci v rámci školní hodiny na školních tabletech či počítačích propojených s interaktivní tabulí, doma si pak učivo zopakují v tištěné podobě). Musíme brát v potaz, že ne všichni žáci jsou vybaveni vlastním elektronickým zařízením k přenosu digitální knihy. A to nás také upozorňuje na největší nevýhodu těchto učebnic, a to je pořizovací cena, s kterou musí školy při přechodu k této formě výuky počítat (počínaje koupí interaktivní tabule a PC či tabletů až ke koupí samotné i-učebnice). Nakladatelství sice nabízejí školám výhodné multilicence, ale v rámci konkurence má každé nakladatelství svůj operační systém na zpuštění i-knihy, který není kompatibilní s učebnicemi od jiné společnosti. Proto musí škola velmi dobře zvážit jakým směrem investovat.

Určitě zajímavý projekt nazvaný **VZDĚLÁNÍ21** spustilo v září r. 2009 nakladatelství Fraus. „Projekt VZDĚLÁNÍ21 hledá efektivní cesty zapojení moderních technologií do vý-

uky na českých základních školách. Zároveň ověřuje a dokumentuje jejich reálný přínos pro žáky, učitele i školy samotné.”⁷⁰ V pilotní fázi projekt probíhal formou srovnávání dvou tříd 6. Ročníku. V jedné probíhala výuka standardním způsobem (klasická učebnice, interaktivní tabule) a v druhé systémem VZDĚLÁNÍ21 (klasické učebnice byly plně vypuštěny a každý žák dostal k dispozici netbook vybavený i-učebnicí Flexibook pro práci doma i ve škole. Flexibook umožňuje mimo již zmíněných výhod také zápis vlastních poznámek a vkládání vlastních dokumentů). Tato výuka probíhala až do 9. třídy ZŠ.

Ze závěrečné zprávy vyplývá že: *zapojení digitálních technologií do výuky přispívá k názornosti a tím i k větší aktivitě při vyučování a lepším výsledkům. Technologie v kombinaci s kvalitním vzdělávacím obsahem otevírají i lepší možnosti přípravy na výuku, opakování učiva a testování žáků.*⁷¹ Ale také, že klíčový vliv na výsledky výukového procesu má stále učitel a jeho způsob výuky. V současnosti není tento systém plně rozvinut a kvůli malému množství metodických materiálů, z kterých by mohli učitelé čerpat, znamená tato výuka zvýšenou zátěž na jejich přípravu do hodin. Potvrdilo se, že zavedení ICT nástrojů do hodin automaticky nezmění přístup učitele. A v neposlední řadě, že takto koncipovaný systém vyučování podporuje spíše individuální výuku.

[58] / [59] Projekt VZDĚLÁNÍ 21 – Digitální výuka za použití elektronické tabule, notebooků nebo iPadů s elektronickými učebnicemi.

[60] Elektronická učebnice

⁷⁰ [online] <http://www.vzdelani21.cz/popis-projektu/http://>

⁷¹ [online] <http://www.vzdelani21.cz/hodnoceni-projektu//>

3.4.2 Apple – udělej si sám

Americká společnost Apple přišla s jiným druhem elektronických učebnic e-učebnic výhradně pro operační systém Mac OS a OS X používaný na počítačích MAC, iPadech a iPhonech. V rámci e-učebnic společnost Apple poskytuje program na výrobu vlastních učebnic – *iBooks Author App*, který je volně dostupný na stránkách společnosti. Je zde k dispozici několik šablon, které umožňují vkládání a úpravu textu (zvýraznění nadpisů, záložky), použití ilustrací, fotografií, grafů, audio a video nahrávek, odkazů a vyhledávání v textu nebo funkcí typu slovník apod.

Tento program je vhodný také pro studenty např. na výrobu prezentací.

[61] *iBooks Author App*

3.4.3 Speciální učebnice pro nevidomé

Aby byl výčet dnes dostupných jazykových učebnic úplný, je dobré alespoň letmo zmínit specializované učebnice pro nevidomé.

V roce 1935 se Braillovo písmo rozšířilo téměř po celém světě. Pro nevidomé a silně slabozraké studenty se specializované učebnice vyrábějí již delší dobu, ale ne všechny splňují požadavky, které moderní doba očekává. Proto z mnoha míst přichází snaha o zlepšení kvality těchto materiálů. Např. ilustrace z běžných učebnic se převádějí do hmatné podoby – reliéfu. V České republice bylo založeno nakladatelství Orbis Tactus, které vychází vstříc současným trendům integrace zrakově postižených dětí do normálních škol. Přípravuje individuální učebnice, které jsou shodné s klasickými učebnicemi školy, ve které je postižené dítě vzděláváno. Žák a jeho asistent v rámci výuky může rovnocenně sledovat probí-

rané učivo. Knihy jsou doplněny plastickými obrázky z vrstveného papíru a opatřeny sou-
tiskem Braillova písma a černotisku (pro lepší orientaci asistenta). Velkou nevýhodou těch-
to učebnic je jejich rychlé opotřebování a v nejvyšší míře pak cena, která pro představu
u učebnice angličtiny pro dětské začátečníky (Welcome Pupil's book 1) činí 16 000,- Kč.

Za vývojem nezaostává ani svět elektronických učebnic pro nevidomé, které jsou doplněny
o hlasový doprovod.

[62]

*Angličtina – učebnice
pro základní školy
a víceletá gymnázia
Way to win 8
Fraus 2007*

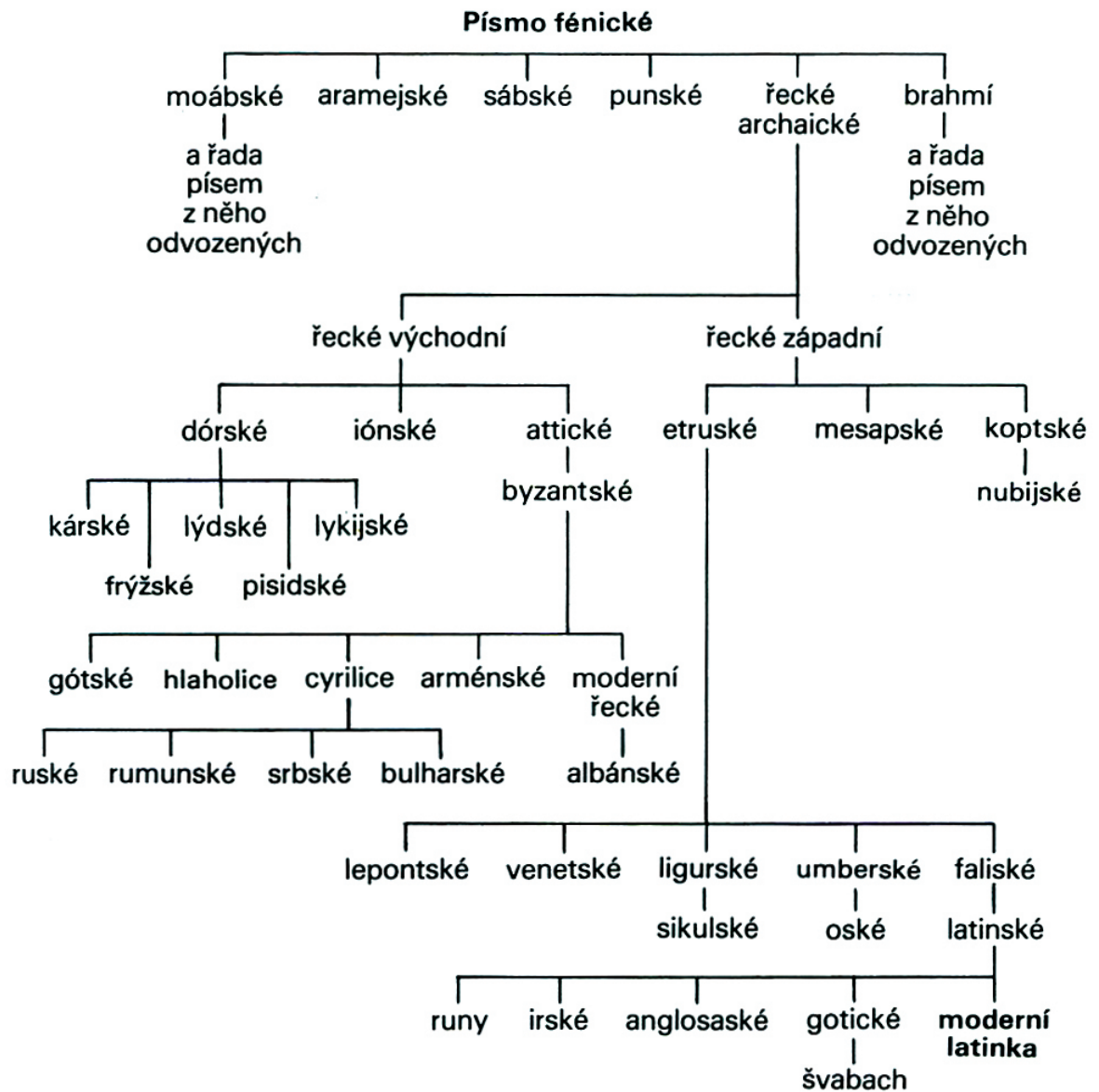
[63]

*Ilustrace převedené
do hmatové podoby*

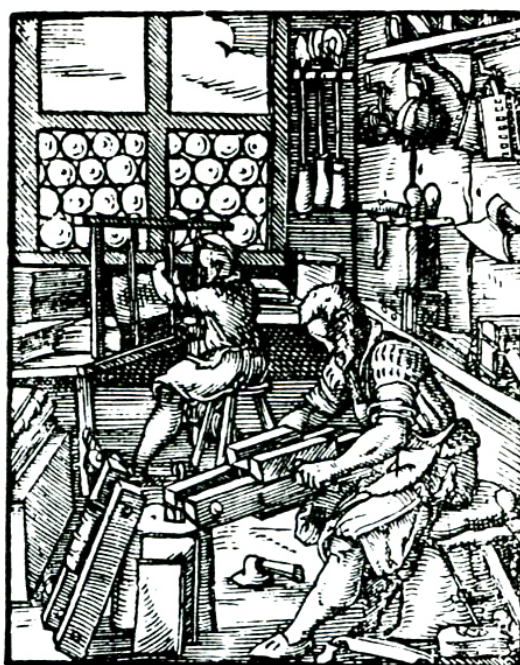
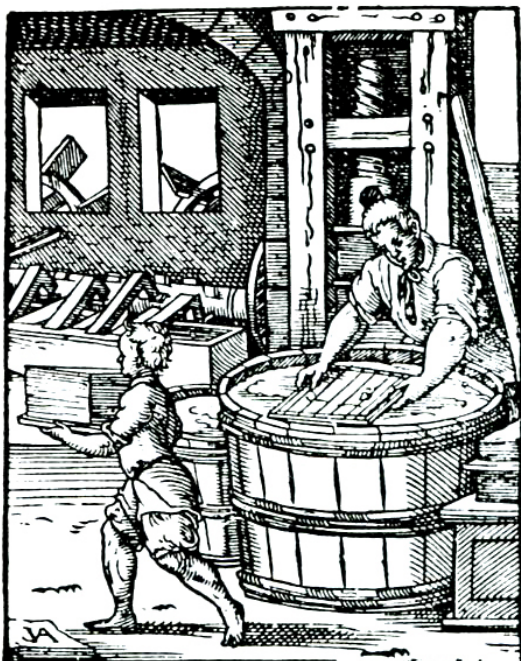
4 Obrazová dokumentace

1. Vývoj písma

OD FÉNICKÉHO PÍSMU K LATINCE, GENEALOGICKÁ TABULKA PÍSMO

2. Historické dílny

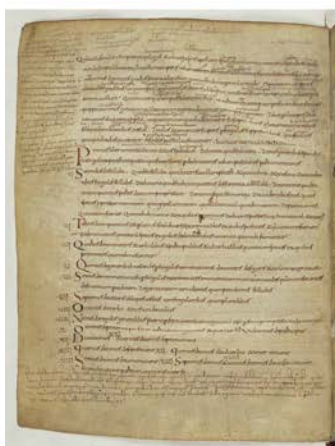

Výrobce papíru
Tiskař

Pismolijec
Knihář

Hans Sachs, Eigentliche Beschreibung aller Stände auf Erden.
Frankfurt a. M. 1574. Dřevořezy Josta Ammana

3. Latinská gramatika od Prisciana z třetí čtvrtiny devátého století

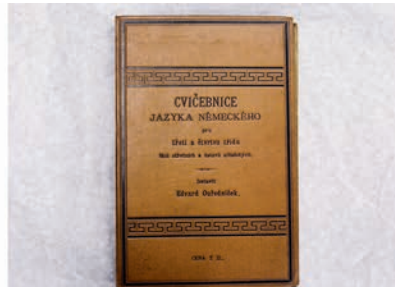
5. Vestibulum – učebnice latiny

Autor: J. A. Komenský

Rok vydání: 1658

8. Učebnice 19 století

1892

1894

1898

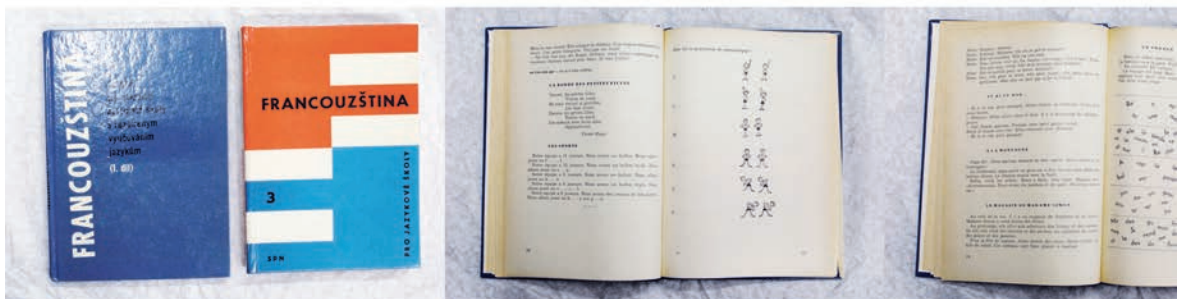
1834

9. Učebnice západních jazyků druhé poloviny 20. století

1949

1982

1969

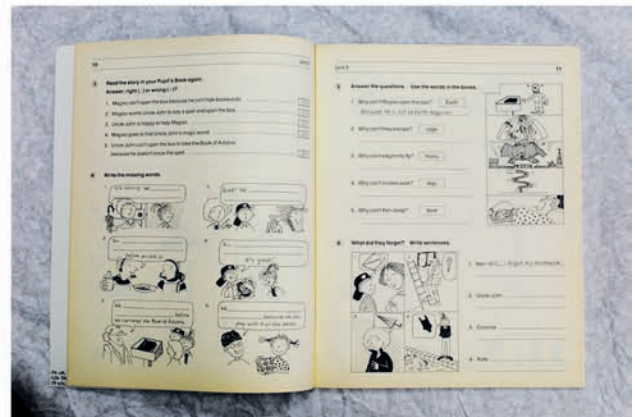
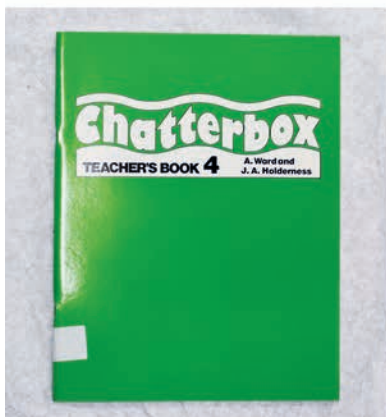
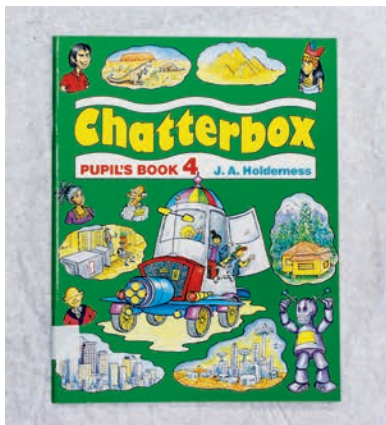
1961

10. Učebnice na přelomu 20. a 21. století

Chatterbox – učebnice angličtiny pro základní školy

Rok vydání/vydavatel: 1995, Oxford University Press

Součástí učebnice je pracovní sešit. Sadu doplňuje metodická příručka pro učitele.

11. Současné učebnice cizích jazyků

Deník Jana Welzla – učebnice ruštiny pro základní školy

Rok vydání: 2008

12. Současné učebnice cizích jazyků

Our Discovery Island – učebnice angličtiny pro základní školy

Rok vydání: 2012

Součástí učebnice je pracovní sešit. Sadu doplňuje metodická příručka pro učitele.

Učebnice je také v elektronické verzi.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5 Čeština pro malé cizince – realizace učebnice

V praktické části jsem řešila třetí díl učebnice českého jazyka pro malé cizince určené k vzdělávání dětí ve věku přibližně 9 – 11 let s jazykovou úrovní A2 (mírně pokročilí) až B1 (středně pokročilí). Učebnice textově navazuje na předešlé dva díly volně, proto bylo možné po dohodě s autorkou Ilonou Lejnarovou přistoupit na poměrně radikální změnu grafické úpravy. Struktura a některé didaktické prvky však musely být zachovány.

5.1 Charakteristika učebnice

Jak již bylo uvedeno v úvodu, učebnice je koncipována jako kniha nejznámějších dětských pohádek přepsaných do zjednodušené podoby odpovídající schopnostem žáka, doplněná o otázky, úkoly a cvičení, díky kterým si děti osvojují slovní zásobu a větné struktury hravou formou blízkou jejich věku. Učebnice je rozdělena do devíti kapitol o osmi stranách, každá kapitola je věnována jedné pohádce. Pro snadnější orientaci je jednotlivým kapitolám přiřazena jiná barva, která se objevuje v zápatí jako podklad paginace stránek a v záhlaví, kde zvýrazňuje opakující se název kapitoly sloužící jako pomocný navigační prvek.

Obsah učebnice je doplněn o černobílé ilustrace, které působí nejen dekorativně, ale na první pohled pomohou žákovi rozlišit, o jakou pohádku se jedná. Jejich postupným vybarvením je možné označit již probrané kapitoly.

Na první dvoustraně je vždy výrazná ilustrace s názvem a textem pohádky. Ve spodní části ilustrace je krátký text vystihující nebo uvádějící daný příběh. Ilustrace spolu s tímto textem tvoří v úvodní hodině nosné téma výuky, děti se s pohádkou seznamují a povídají si o obrázku. Třetí díl češtiny pro malé cizince je primárně věnován slovesům, proto jsou v textu slovesa zvýrazněna oranžovou barvou. Tato barevnost není náhodná, ale navazuje na předchozí díly učebnice, barevné odlišení je pevně dané a děti jsou již zvyklé s ním pracovat. Červená barva je např. přiřazena podstatným jménům v ženském rodě, modrá v rodě mužském apod. Podstatná jména se v této učebnici však barevně odlišují pouze v části s novými slovíčky. Děti by již měly umět rody a podstatná jména odlišovat a text by působil zbytečně roztržitě a nepřehledně. Učebnice současně slouží jako pracovní sešit, proto je snaha v okolí textu zachovat poměrně dost volného prostoru na případné zapisování poznámek či plnění úkolů.

Na další dvoustraně je levá část věnována otázkám týkajícím se pohádkového příběhu a pravá strana gramatické. Gramatická část se od úkolů a cvičení odlišuje ve všech kapitolách jednolitým podkladem světle zelené barvy, která je nevtíravá a poměrně dobře spolupracuje se všemi barvami, které označují jednotlivé kapitoly.

Třetí dvoustrana obsahuje praktická cvičení a novou slovní zásobu. Slovíčka jsou barevně rozlišena podle rodů a doplněna jednoduchými obrázky.

Poslední dvoustrana uzavírá kapitolu zábavnými úkoly, nachází se zde také ilustrace, které si děti mohou vybarvit, nebo volné místo pro vlastní kresbu.

Na poslední straně jsou umístěny pracovní kartičky na procvičování slovní zásoby.

Učebnice by měla být doplněna o CD s nahrávkami pohádek v podání různých osob různého věku, aby se děti seznámily s pestrou škálou intonace – melodie řeči.

Jako přílohu, která bude také umístěna na CD jsme vytvořili „pexeso“ s vybranými slovy z jednotlivých kapitol. Pexeso je provedeno inovativním způsobem čerpajícím z teorie duálního kódování, o kterém se zmiňuji v teoretické části. Na jedné straně páru je jednoduchý černobílý obrázek nabízející možnost vybarvení, druhá karta je v barvě kapitoly, ze které je slovíčko použito a je zastoupeno pouze textem. Děti tak mohou hrát hru podle klasických pravidel, nebo pouze přiřazovat text k obrázku u odkrytých karet.

Předpokládá se, že tato kniha bude převedena do elektronické podoby pro možnosti interaktivní výuky i samostudia.

5.2 Ilustrace

Tato učebnice je velmi specifická tím, že jde v podstatě i o „pohádkovou knížku“, proto jsem se snažila vybrat takový styl ilustrací, který by učebnici doplnil, oživil pedagogický výklad a současně zachoval poetiku pohádkového příběhu. Ilustrace jsem navrhovala s myšlenkou zaujmout dětského uživatele jak barevností, kompozicí, tak určitým vtipem.

Po několika pokusech jsme s vedoucím této práce zvolili složitější techniku černé kresebné linky na barevných plochách kolorovaných pastelkami. Ilustrace a okrajové části stran jsou doplněny o textury, které jsem připravila v různých odstínech pomocí techniky blízké batiče. Mají navozovat pocit prostoru, doplňovat určitou strohost sazby, zjemňovat ji a nevtí-

ravým způsobem posunout základní úlohu knihy – což je učebnice – blíže do roviny pohádkové knížky a tím podpořit dětskou fantazii.

Pro obrazové doplnění slovní zásoby, či úkolů typu *vyprávěj podle obrázků*, jsou použity pouze černobílé jednoduché kresby, které nekonkurují textové a obrazové části a mají druhotný význam – možnost vybarvení.

Do této kapitoly bych přiřadila také hlavní názvy pohádek, které jsou vytvořeny ručním překreslením písmen a následným převedením do vektorové podoby. Tato úprava lépe spojuje text s ilustrací, na které je název umístěn.

5.3 Použité písmo

V učebnici jsou použity dva druhy písma.

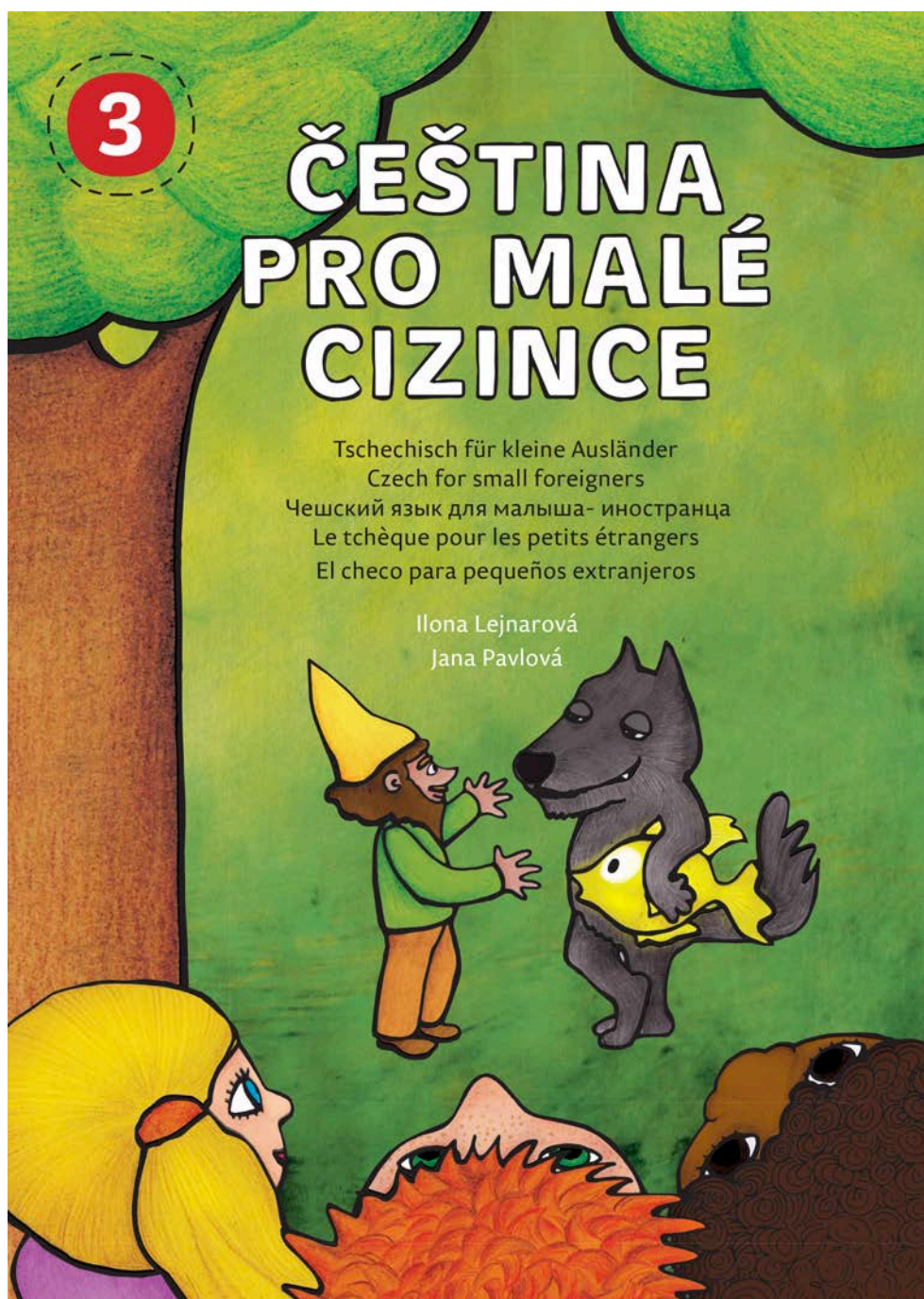
Převážná část knihy je sázena písmem Juvenis od Josefa Týfy. Toto písmo bylo původně vytvořené právě pro dětskou literaturu. Jde o vzdušné, dobře čitelné písmo celkově měkkého výrazu s prvky hravosti, které se výborně spojuje s kresebnými ilustracemi, neboť je samo o sobě velice výtvarně modelováno.

Druhé doplňkové písmo Školáček je font, který evokuje ručně psané české psací písmo. Je použité u navigačních prvků s pokyny k jednotlivým cvičením. Toto písmo nejen, že podtrhuje dětský charakter knihy, ale také pomáhá utužit si psací podobu českého písma zahraničním žákům, kteří se s ním setkávají v malé míře.

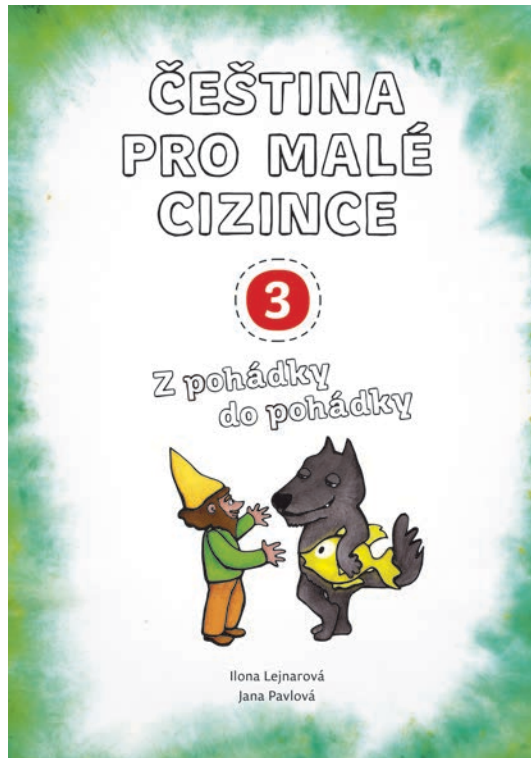
6 Ukázky řešení – Čeština pro malé cizince

6.1 Obálka knihy / první vnitřní strana

Formát učebnice je A

6.2 První vnitřní strana

6.3 Obsah

Z pohádky do pohádky	
	<p>O PERNÍKOVÉ CHALOUPKĚ</p> <p><i>V lese byla černočerná lma, janiček vylehl ze stromu.</i></p> <p>Strana 6 - 13</p>
	<p>HRNEČKU, VARI!</p> <p><i>Kačí tekla dvířmi ven, velké se cíti ze návesi.</i></p> <p>Strana 14 - 21</p>
	<p>O SMOLÍČKOVÍ</p> <p><i>Ta doby, že kory, má slabi parohy, kde si pasou?</i></p> <p>Strana 22 - 29</p>
	<p>ZLATÁ RYBKA</p> <p><i>Rybičci vylehl z vody slatou rybkou.</i></p> <p>Strana 30 - 37</p>
	<p>CERVENÁ KARKULKA</p> <p><i>Karkulka poklala v lese vlna.</i></p> <p>Strana 38 - 45</p>
	<p>KOHOUTEK A SLEPIČKA</p> <p><i>Lvíci lam na dvoře, nožky má nahoře, bojím se, bojím, že umře!</i></p> <p>Strana 46 - 53</p>
	<p>SEDM KŮZLÁTEK</p> <p><i>Kosa Róse měla sedm milých kůzlátek.</i></p> <p>Strana 54 - 61</p>
	<p>O VELIKÉ REPE</p> <p><i>Vyrosla řepa velká, přívlečná.</i></p> <p>Strana 62 - 69</p>
	<p>SNĚHURKA A SEDM TRPASLÍKŮ</p> <p><i>Třepalčici se divili, kdo je to u nich v chaloupce.</i></p> <p>Strana 70 - 76</p>

6.5 První Kapitola

O perníkové chaloupce

Přečti si pohádku!

Žili, byli Jeníček a Mařenka. Jednoho dne šli do lesa. V lese sbírali maliny, borůvky a jahody. Najednou se setmělo. Byla černočerná tma. Děti nevěděly, kudy se jde domů. Jeníček dostal nápad. Vylezl na strom a díval se, jestli neuvidí nějaké světýlko. A opravdu, v dálce uviděl malé žluté světlo. Děti šly tím směrem, až došly k chaloupce, která byla celá z perníku. Byla to perníková chaloupka. Protože měly hlad, začaly děti perníček loupat a jíst. V chaloupce bydlela stará ježibaba. Vyšla ven a ptala se: „Kdo mi to tu loupe perníček?“ „To nic, to jen větříček,“ odpovídaly děti. Ježibaba chtěla děti chytit, ale to se jí nepovedlo. Jeníček a Mařenka se vzali za ruce a utíkali pryč.

A zazvonil zvonec a pohádka je konec.

V lese byla černočerná tma. Jeníček vylezl na strom.

Či otázky a odpověď na ně. Odpovědi napiš!

- Kdo šel do lesa?
- Co sbíraly děti v lese?
- Co udělal Jeníček, když se setmělo?
- Co uviděl Jeníček v dálce?
- Kam došly děti?
- Jaká to byla chaloupka?
- Co dělaly děti, když došly k chaloupce?
- Kdo bydlel v chaloupce?
- Co chtěla ježibaba udělat?
- Co udělaly nakonec děti?

Nauč se slova!

O PERNÍKOVÉ CHALOUPKĚ

sloveso **jít**

já	jdu	my	jdeme	jdu	jdeme
ty	jdeš	vy	jdete	jdeš	jdete
on	jde	oni	jdou	jde	jdou
ona		ony			
ono		ona			

šel / šla

já	jsem šel / šla	my	jsme šli	šel / šla jsem	šli jsme
ty	jsi šel / šla	vy	jste šli	šel / šla jsi	šli jste
on	šel	oni	šli	šel	šli
ona	šla	ony	šly	šla	šly
ono	šlo	ona	šla	šlo	šla

sbírat	uvidět / nevidět	ptát se
setmět se	vzít	odpovídat
být	žít	chtít
vědět / nevědět	začít	
dostat	loupat	povést se
vylézt	jíst	
dívat se	vyjít	utíkat

Či očky!

Petr sbírá známky.	Já jsem taky sbíral známky.
Brzy se setmí .	Už se setmělo .
Nevím , kolik je hodin.	Nevěděla jsem , kam mám jít.
K narozeninám dostanu mobil.	Petr dostal nové kolo.
Dívám se na televizi.	Děti se dívaly z okna.
Nic nevidím .	Nic jsem neviděl .
Vežmu si jablko.	Vzal jsem si banán.
Film za chvíli začne .	Škola už začala .
Babička loupe ořechy.	Veverka si loupala oříšky.
Ptám se na cestu.	Ptali jsme se na kamaráda.
Odpovídáme na otázku.	Eva odpovídala na otázku.
Chci si hrát.	Nechtěl jsem se učit.
Snad se to povede .	To se ti povedlo .
Utíkám rychle.	Utíkali jsme s větrem o závod.

Nauč se nová slova!

ten les nápad strom
 perník perníček směr
 hlad vítr větríček

ta malina borůvka jahoda
 dálka chaloupka tma
 ježibaba ruka

to světlo světýlko

jestli až protože ale

Zeptám se, jestli už je Petr doma.
 Počkej, až začne vyučování.
 Eva nic neví, protože nemá hlad.
 Děti chtěly pouštět draka, ale nefoukal vítr.

Vyprávěj pohádku!

Jeníček a Mařenka		V lese		
Najednou		Jeníček		
V dálce		Děti došli		
Děti začaly		V chaloupce		
Ježibaba se ptala		Děti odpovídaly		
Jeníček a Mařenka se				

Zakroužkuj slova, která jsou o pohádce!

žili setmělo se pes byli
 studna chaloupka strom kalendář teta
 les borůvka světlo penál princezna
 maliny ježibaba čarodějnice slunce měsíc
 hvězdy vítr větríček medvěd královna
 černočerná smát se tma ráno večer
 tužka odpovídat děti za ruce obrázek
 domů kos tráva jahody žluté
 hlad pít zmrzlina

Napiš 3 věty se slovy, která nejsou o krovítku.

-
-
-

6.8 Předělová strana čtvrté kapitoly

Zlatá rybka

(Přečti si pohádku!)

V malém domečku **bydlel** chudý rybář se svojí ženou. Každý den **chodil** k vodě, aby **nalovil** ryby, které potom jeho žena **prodávala** na trhu. Jednou **se ale stala** divná věc. Rybář **vytáhl** z vody zlatou rybku. Jaké **bylo** rybářovo překvapení, když rybka **promluvila** lidským hlasem: „Rybáři, když mě **pustíš** zpátky do vody, **splním** ti tři přání.“ Rybář **utíkal** domů za svou ženou, aby **se s ní poradil**. „**Přej si** novou loď,“ **radila** mu. A ráno, když **přišel** rybář k vodě, **houpala se** na vlnách zbrusu nová loďka. „Jaké **je** tvé druhé přání?“ **ptala se** zlatá rybka. A rybář zase **utíkal** domů za svou ženou. „**Přej si** nový dům,“ **radila** mu. A opravdu, když **se** oba ráno **probudili**, **nevěřili** svým očím. Jejich domek **byl** nový a krásný. Rybář **běžel** k vodě a rybka na něj už z dálky **volala**: „Jaké **je** tvé třetí přání?“ „Já a moje žena **chceme** nádherný palác!“ **poručil** rybce a **pustil** ji do vody. Celý nedočkavý **pospíchal** rybář domů. Ale co to? Namísto paláce **stál** na malé zahrádce zase malý starý domeček.

A zazvonil zvonec a pohádka je konec.

Rybář vytáhl z vody zlatou rybku.

30 31

6.9 Předělová strana páté kapitoly

Červená Karkulka

(Přečti si pohádku!)

Žila, byla jedna holčička, všichni jí **řekli** Karkulka. To podle červené čepičky, kterou ráda **nosila**. Jednoho dne maminka Karkulce **řekla**: „Karkulko, babička **má** dneska svátek, **odnes** jí víno a bábovku.“ Karkulka **šla**. **Šla** lesem a **potkala** vlka. „Kam **jdeš**, Karkulko?“ **ptal se** vlk. A Karkulka mu **řekla**, že **jde** za babičkou, že jí **nese** víno a bábovku a že babička **bydlí** v chaloupce u lesa. Vlka **se rozloučil** a **utíkal** pryč. **Doběhl** k babiččině chaloupce, **vtřhl** dovnitř a babičku **sežral**. Potom si **nasadil** babiččiny brýle, **uvázal si** její šátek a **lehl si** do postele. Když **přišla** Karkulka, velmi **se divila**, jak babička **vypadá**. „Babičko, proč **máš** tak velké oči?“ „To abych tě lépe **viděla**.“ „Babičko, proč **máš** tak velké uši?“ „To abych tě lépe **slyšela**.“ „Babičko, proč **máš** tak velkou pusku?“ „To abych tě **mola** lépe **sežral!**“ A hop! Vlka **vyskočil** z postele a **sežral** i Karkulku. **Lehl si**, usnul a **začal** strašně **chrápat**. **Šel** kolem myslivce a **pomyslel si**: „Proč ta babička dneska tak **chrápe?**“ **Vešel** do domečku a **uviděl** vlka s obrovským břichem. **Vzal** ostrý nůž, **rozpáral** vlkovi břicho a z břicha **vyskočily** babička a Karkulka. Společně pak **přinesli** velké kameny a **zašili** je vlkovi do břicha. Ten, když **se probudil**, **dostal** velkou žízeň a **šel se napít** do studny. Těžké kameny ho **převážily**, takže **spadl** do vody a **utopil se**.

A zazvonil zvonec a pohádka je konec.

Karkulka potkala v lese vlka.

38 39

6.10 Předělová strana šesté kapitoly

Kohoutek a slepička

Přišli si pohádku!

Žili, byli kohoutek a slepička. Celé dny hledali něco k snědku. Slepička se vždy o všechno rozdělila, ale kohoutek ne, ten byl velmi lakomý. Jednou našel oříšek a chtěl ho rychle spolknout, aby nemusel dát slepičce. Ale oříšek mu uvízl v krku a kohoutek se začal dusit. „Slepičko, dej mi vodu, nebo se udusím!“ Slepička běžela ke studánce. „Dej mi vodu pro kohoutka! Leží tam na dvoře, nožky má nahoře, bojím se, bojím, že umřel!“

Studánka odpovíděla: „Dám ti vodu, ale přines mi šátek od švadleny.“ Slepička běžela ke švadleně. „Dej mi šátek pro studánku! Ta mi dá vodu pro kohoutka. Leží tam na dvoře, nožky má nahoře, bojím se, bojím, že umřel!“ Švadlena odpovíděla: „Dám ti šátek, ale přines mi boty od ševce.“ Slepička běžela k ševci: „Dej mi boty pro švadlenu! Ona mi dá šátek pro studánku a ta mi dá vodu pro kohoutka. Leží tam na dvoře, nožky má nahoře, bojím se, bojím, že umřel!“ Švec dal slepičce boty pro švadlenu, ta dala slepičce šátek pro studánku a studánka dala slepičce vodu pro kohoutka. Kohoutek se napil a věřte, nevěřte, už nebyl lakomý!

A zazvonil zvonec a pohádka je konec.

Leží tam na dvoře, nožky má nahoře, bojím se, bojím, že umřel!

6.11 Předělová strana sedmé kapitoly

Sedm kůzlátek

Přišli si pohádku!

V jednom malém domečku uprostřed krásné zahrádky bydlela bílá koza. Koza Róza. Ta měla sedm milých kůzlátek. První bylo bílé jako máma, druhé černé, třetí dvoubarevné, čtvrté celé strakaté, páté strakamakaté. A šesté kůzlátko – to byl kozlíček. Sedmé kůzle – mámin mazlíček. Jednou ráno šla Róza na trh pro zelí. Zelí měla kůzlátka nejraději. „Nikomu neotvírejte dveře!“ řekla koza svým kůzlátkům. A tak byla kůzlátka sama doma. Najednou... buch, buch! „Kůzlátka, otevřete dveře, to jsem já, vaše maminka.“ Sedmé kůzle, mámin mazlíček, se podívalo klíčovou dírkou a uvidělo vlka. „Ty nejsi naše maminka, naše maminka má tenký hlásek. A taky má krásné bílé fousy a pěkné rohy.“ Vlk běžel zpátky do lesa. Na bradu si připevnil chmýří z pampelišek, jako rohy si vzal dvě šišky a utikal za kůzlátky. „Kůzlátka, otevřete dveře, to jsem já, vaše maminka,“ řekl tenkým hláskem. Ale kdepak kůzlátka. Mrkla se klíčovou dírkou jedno po druhém a hned věděla, že je to vlk. Jedno z kůzlátek pootevřelo dveře a nastavilo vikovi zrcátko. Ten se lekl, strachy zařval a vzal nohy na ramena. Utikal, co mu síly stačily. A jak běžel, zakopl a bác do rybníka. Všechny ryby se mu smály. Když se koza vrátila, kůzlátka už dávno spala. A co ráno? Ráno dostala dobrou zelnou kaši a všichni se radovali, že jsou zase spolu.

A zazvonil zvonec a pohádka je konec.

Koza Róza měla sedm milých kůzlátek.

6.12 Předělová strana osmé kapitoly

6.13 Předělová strana deváté kapitoly

6.14 Ukázka obrazového doprovodu ke slovíčkům

6.15 Pexeso

ZÁVĚR

V první – teoretické části této bakalářské práce jsem přiblížila pojem učebnice, její úlohu ve vzdělávacím procesu, důležité právní a pedagogické aspekty vzniku, strukturu a funkci učebnice. Dále byl popsán historický vývoj učebnic jak po stránce obsahové, tak vizuální od prvních písemných záznamů až do dnešní doby a to se zaměřením na učebnice cizích jazyků. K této části je přiložena obrazová dokumentace.

V druhé – praktické části jsem se podílela na vzniku učebnice češtiny pro malé cizince. Vytvořila jsem autorské ilustrace, navrhla grafickou úpravu a zpracovala jsem sazbu knihy. Popsala jsem zde charakter této publikace a vysvětlila, z jakých důvodů byly zvoleny použité grafické prvky, tvorbu autorských ilustrací a představila jsem vybrané písmo.

Tato práce pro mne byla velmi přínosná, zprostředkovala mi vhled do autorské tvorby didaktických materiálů, seznámila s pedagogickými požadavky a edukačními cíli, které jsou kladené na učebnici. Velmi mne zaujaly výzkumy věnované použití obrazových prvků a ilustrací ve výuce, z nichž jsem následně čerpala při tvorbě praktické části. Velký prostor jsem věnovala historii dostupné z písemných památek a, pokud se mohu jen na chvíli ohlédnout, jsem stále fascinována tím, kam až se lidstvo posunulo.

Dnešní doba nám nabízí obrovské možnosti. Nové technologie přináší spousty inovativních nápadů. A správný výběr je stále těžší. Je velmi dobře, že se vzdělání a výukové materiály dostaly do popředí zájmu, a myslím, že je jedno, zda pohnutky tvůrců byly vyvolány nadšením nebo marketingovými plány. Důležité je, že v dnešní době díky mnohaletým zkušenostem vznikají převážně kvalitní publikace vysoké úrovně jak po stránce didaktické, technické, tak z pohledu grafického designu. V tuto chvíli nemohu než souhlasit s Jaanem Mikkem, že nejdůležitější je předat dětem chuť se vzdělávat a vyvolat v nich touhu po nových informacích.

Proto si myslím, že největší váhu má v současnosti kvalitní kantor, který vybere učebnici a je lhostejno, zda elektronickou nebo tištěnou, ale prostě takovou, která mu pomůže svým osobitým způsobem studentům nejlépe předat učivo tak, aby se opravdu naučili.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. BERNART, M.: *Velkomoravské písemnictví* [online]. Dostupné z WWW: http://cea.livinghistory.cz/zivotvm/navodyclanky/clanek.php?clanek=VM_pisemnictvi
2. BROŽEK, A.: *Alexandrijská knihovna*, 2002, č. 2, s. 122–124, [online]. Dostupné z WWW: <http://knihovna.nkp.cz/Nkkr0202/0202122.html>
3. DĚJINY PEDAGOGIKY, *výchova a vzdělání v antické společnosti*. QUINTILIANUS, ukázky z knihy *O výchově řečníka*, Op. cit, I, s. 6-11 dostupné z: <http://athena.zcu.cz/kurzy/depe/000/HTML/KURZ%20PRAC..html>
4. ĎUROVIČ, Michal a kol. *Restaurování a konzervování archiválií a knih*. 1. vyd. Praha a Litomyšl : Paseka, 2002, s. 249. ISBN 80-7185-383-6.
5. ELIŠKA, J.: *Vizuální komunikace, Písmo I*, PDF, Dostupné z WWW: <http://www.jiri.eliska.cz/schoolbooks/pismo/>
6. ERHART, A.: *Základy jazykovědy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984
7. HEDVÁBNÝ, J.: *Teorie duálního kódování* [online]. Dostupné z WWW: http://it.pedf.cuni.cz/strstud/edutech/2008_Teorie_dualniho_kodovani_Hedbavny/
8. HLAVÁČEK, Ivan; KAŠPAR, Jaroslav; NOVÝ, Rostislav. *Vademecum pomocných věd historických*. 2. vyd. Jinočany : H&H, 1994. ISBN 80-85467-47-X.
9. HOLÁ J., MACHÁČKOVÁ H., *Unikát v jičínském depozitáři: Komenského Brána jazyků otevřená* [online]. Dostupné z WWW: <http://www.denik.cz/kralovehradecky-kraj/unikat-v-depozitari-komenskeho-brana-jazyku-otevrena-20130619-7zbc.html>
10. CHLUP, O.: *Čítanka k dějinám pedagogiky*, SPN, Praha 1955
11. JANOUEK, J.: *Quintilianovy Základy rétoriky*, PDF, Dostupné z WWW: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6719>
12. JŮVA, Vladimír sen., JŮVA, V. Jun. *Stručné dějiny pedagogiky*. 4. Rozšířené vydání. Brno: Paido, 1997. ISBN 80-85931-43-5.
13. LE GOFF, Jacques. *Kultura středověké Evropy*. Praha: Vyšehrad, 2005. ISBN 80-7021-808-8.
14. LEPIL, O.: *Teorie a praxe tvorby výukových materiálů*, Olomouc 2010, Evropský sociální fond a MŠMT ČR, ISBN 978-80-244-2489-7
15. KALINOVSKY, K.: *Dokonalé tisky na Romayorech*, Polytechnická knihnice, SNTL – nakladatelství technické literatury Práce, Praha 1980
16. KOLESÁR, Z.: *Kapitoly z dejín grafického dizajnu*. Slovenské centrum dizajnu v Bratislavě, 1998
17. KOMENSKÝ, Jan Amos. *Orbis pictus : svět v obrazech*. Praha : Fr. Borový, 1941
18. KOMENSKÝ, Jan Amos. *Veškeré spisy Jana Amose Komenského. Sv. X (8). Orbis pictus*. V Brně : Ústřední spolek jednot učitelských na Moravě, 1929
19. KOVÁŘOVÁ, H.: *Komenského Schola ludus na muzejním jevišti* [online]. Dostupné z WWW: <http://www.vkol.cz/data/soubory/import/konf21/Bibliotheca%20Antiqua%202012-Kovarova.pdf>
20. KRETSCHMER, M.: *Poznatky jazykovědy proti evoluci*. Časopis: Duše a hvězdy [online]. 2013, dostupné z WWW: <http://cirkev.wordpress.com/2013/10/14/poznatky-jazykovedy-proti-evoluci/>
21. KUZMIŠČEV, V.: *Zlatá říše Inků*. Lidové nakladatelství, 1985

22. KŮTOVÁ, V. *Funkce ilustrace ve výchově vzdělávacím procesu*, PDF, UP Olomouc, Dostupné z WWW: <http://epedagog.upol.cz/eped1.2004/clanek08.pdf>
23. MAŇÁK, J., KLAPKA, D. (ed.): *Učebnice pod lupou*. Brno: Paido, 2006
24. MAŇÁK, J., ŠVEC, V.: *Výukové metody*. Brno: Paido, 2003
25. MAŇÁK, J., KNECHT, P. (ed.): *Hodnocení učebnic*. Brno: Paido, 2007
26. MATYSOVÁ, M.: *Současná grafická úprava učebnice občanské výchovy pro základní školy*, Diplomová práce, Brno 2013
27. MAREŠ, J. a kol.: *Pedagogický slovník*. Praha: Portál 2009, s. 323.
28. MORKES, F.: *Tereziánská reforma v českém školství* [online]. Dostupné z WWW: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/PO/827/TEREZIANSKA-REFORMA-V-CESKEM-SKOLSTVI.html%22/>
29. PODRACKÝ, V.: *Cyril a Metoděj v proudu času*, Proti proud kontrarevoluční magazín Petra Hájka, 2013, [online]. Dostupné z WWW: <http://protiproud.parlamentnilisty.cz/stopy/pamet/minulost/349-cyril-a-metodej-v-proudu-casu.htm>
30. PRŮCHA, J.: *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 1997
31. PRŮCHA, J.: *Učebnice: teorie a analýza edukačního média*. Brno: Paido, 1998
32. RAMBOUSEK, J.: *Litografie a ofset*, Pražské nakladatelství V. Poláčka, 1948.
33. SOUČEK, V. *Úvod do klínového písma a babylónštiny*. 1. vydání. Praha: Academia, 1973. 71 s. ISBN 21-095-73
34. SPOUSTA, V. *Vademekum autora odborné a vědecké práce*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2003. ISBN 80-210-2387-2.
35. SPUNAR, P., autorský kolektiv: *Kultura středověku*. Orbis, 1972
36. SVITÁKOVÁ, J.: *Cyril a Metoděj - zakladatelé slovanské kultury* [online].
37. Dostupné z WWW: <http://www.historickykaleidoskop.cz/cyril-a-metodej/cyril-a-metodej-zakladatele-slovanske-kultury.html>
38. TUČKOVÁ, K.: *Učebnice českého jazyka na prahu 21. Století*, Diplomová práce, Zlín 2010/2011
39. VACHALA, B.: *77 zajímavostí ze Starého Egypta*. Albatros, 1989
40. VALEČKOVÁ, D.: *Jan Amos Komenský jako pedagogická a náboženská osobnost*, Bakalářská práce, Vedoucí práce: PhDr. Petr Zíma Ph.D., Olomouc 2010.
41. VALENA, J.: *Jak vznikalo písmo*, PDF. Dostupné z WWW: <http://sik.vse.cz/ss/pismo.pdf>
42. VOTOVÁ, L. *Cyriometodějská mise a její odkaz*, Ročníková práce, Znojmo 2008. Dostupné z WWW: http://www.fatym.com/storage/1277118358_sb_cm_lenka_votavova.pdf
43. VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha : Libri, 2006. ISBN 80-7277-312-7.
44. ZAMAROVSKÝ, V.: *Na počátku byl Sumer*. Edice Kolumbus, MF Praha 1966
45. ZELINKOVÁ, Š.: *Pohled na metody výuky cizích jazyků 20. Století* [online]. Dostupné z WWW: <http://lingvistikapraha.ff.cuni.cz/sbornik/2013/zelinkova-tisk.php>

46. *Jezuitské školství v době působení prvního tovaryšstva* [online]. Dostupné z WWW: http://www.jesuit.cz/old/?id=historie_2-cesko_2-skolstvi
47. *Materiální didaktické prostředky a učebnice*, [online]. Dostupné z WWW: <http://www.pf.ujep.cz/obecna-didaktika/pdf/Ucebnice.pdf>
48. Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007. [cit. 2011-09-04]. Dostupné z WWW: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV_2007-07.pdf>.
49. Směrnice_2013 final Vestnik a web, č.j. MSMT-34616/2013, [online]. Dostupné z WWW: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/schvalovaci-dolozky-ucebnic-2013/smernice.doc>
50. VZDĚLÁNÍ21. dostupné z [online] <http://www.vzdelani21.cz/popis-projektu/>
51. VZDĚLÁNÍ21. *Hodnocení projektu*, dostupné z [online] <http://www.vzdelani21.cz/hodnoceni-projektu/>
52. VZDĚLÁNÍ21. *VZDĚLÁVÁNÍ21 třetí školní rok – 2011/2012. Závěrečná zpráva projektu*, [online] PDF Dostupné z WWW: <http://www.vzdelani21.cz/hodnoceni-projektu/>

SEZNAM OBRÁZKŮ

- [1] OXENDE, C., LATHAM-KOENIG, Ch.: *New English file*. Oxford University press, 2006.
ISBN-13: 978 0 19 438433 9
- EROCAK, C., A.: *Our Discovery Island I.*, Pearson Education Limited, 2011.
ISBN978-1-4082-3852-3
- [2] ERHART, A.: *Základy jazykovědy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984
- [3] ERHART, A.: *Základy jazykovědy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984
- [4] <http://pedroiy.free.fr/alphabets/index.php?pg=http://pedroiy.free.fr/alphabets/inca.htm>
- [5] KOLESÁR, Z.: *Kapitoly z dejín grafického dizajnu*. Slovenské centrum dizajnu v Bratislavě, 1998
- [6] <http://pursuinghistory.blogspot.cz/2012/01/history-of-world-in-100-objects-early.html>
- [7] KOLESÁR, Z.: *Kapitoly z dejín grafického dizajnu*. Slovenské centrum dizajnu v Bratislavě, 1998
- [8] <http://www.metmuseum.org>
- [9] KOLESÁR, Z.: *Kapitoly z dejín grafického dizajnu*. Slovenské centrum dizajnu v Bratislavě, 1998
- [10] http://www.hjysh.cn/_d276388207.htm
- [11] http://en.wikipedia.org/wiki/Edwin_Smith_Papyrus
- [12] <http://www.masseiana.org/aebk7.htm>
- [13] http://cs.wikipedia.org/wiki/Rosettsk%C3%A1_deska
- [14] VACHALA, B.: *77 zajímavostí ze Starého Egypta*. Albatros, 1989
- [15] VACHALA, B.: *77 zajímavostí ze Starého Egypta*. Albatros, 1989
- [16] KOLESÁR, Z.: *Kapitoly z dejín grafického dizajnu*. Slovenské centrum dizajnu v Bratislavě, 1998
- [17] KOLESÁR, Z.: *Kapitoly z dejín grafického dizajnu*. Slovenské centrum dizajnu v Bratislavě, 1998
- [18] KOLESÁR, Z.: *Kapitoly z dejín grafického dizajnu*. Slovenské centrum dizajnu v Bratislavě, 1998
- [19] <http://czech.cri.cn/321/2010/08/10/1s113966.htm>
- [20] http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Papyrus_of_Plato_Phaedrus.jpg
- [21] KOLESÁR, Z.: *Kapitoly z dejín grafického dizajnu*. Slovenské centrum dizajnu v Bratislavě, 1998
- [22] http://cea.livinghistory.cz/zivotvm/navodyclanky/clanek.php?clanek=VM_pisemnictvi
- [23] <http://cs.wikipedia.org/wiki/Papyrus>
- [24] ELIŠKA, J.: *Vizuální komunikace, Písmo I*, PDF, Dostupné z WWW:
<http://www.jirieliska.cz/schoolbooks/pismo/>
- [25] <http://pismo.xf.cz/historie.html>
- [26] ELIŠKA, J.: *Vizuální komunikace, Písmo I*, PDF, Dostupné z WWW:
<http://www.jirieliska.cz/schoolbooks/pismo/>
- [27] ELIŠKA, J.: *Vizuální komunikace, Písmo I*, PDF, Dostupné z WWW:
<http://www.jirieliska.cz/schoolbooks/pismo/>
- [28] <http://pismo.xf.cz/historie.html>
- [29] http://cs.wikipedia.org/wiki/Codex_gigas
- [30] <http://www.historyofinformation.com/expanded.php?id=2359>

- [31] http://etyman.wordpress.com/2010/06/23/palimpsest-paelmp_sest/
- [32] <http://fr.academic.ru/dic.nsf/frwiki/509055>
- [33] <http://cs.wikipedia.org/wiki/Pergamen>
- [34] http://www.svettisku.cz/buxus/generate_page.php?page_id=1014
- [35] <http://www.europeanaregia.eu/en/manuscripts/paris-biblioth-que-nationale-france-mss-latin-7501/en>
- [36] <http://bildsuche.digitale-sammlungen.de/index.html?c=viewer&bandnummer=bsb00035386&pimage=00001&v=100&nav=&l=en>
- [37] <http://www.ub.unibas.ch/cmsdata/spezialkataloge/gg/higg0160.html>
- [38] KOLESÁR, Z.: *Kapitoly z dejín grafického dizajnu*. Slovenské centrum dizajnu v Bratislavě, 1998
- [39] <http://cs.wikipedia.org/wiki/Hlaholice>
- [40] <http://www.proel.org/index.php?pagina=alfabetos/glagolit>
- [41] <http://nettachester.wordpress.com/2011/05/05/the-gutenberg-press/>
- [42] http://harekrsna.cz/cvs/2007/zidovsko_krestanska_tradice
- [43] KOLESÁR, Z.: *Kapitoly z dejín grafického dizajnu*. Slovenské centrum dizajnu v Bratislavě, 1998
- [44] ELIŠKA, J.: *Vizuální komunikace, Písmo I*, PDF, Dostupné z WWW: <http://www.jirieliska.cz/schoolbooks/pismo/>
- [45] Archiv Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského
- [46] Archiv Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského
- [47] Archiv Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského
- [48] <http://tipyjakfotit.cz/prvni-fotografie-na-svete/>
- [49] Archiv Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského
- [50] Archiv Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského
- [51] Archiv Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského
- [52] Archiv Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského
- [53] Archiv Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského
- [54] Archiv Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského
- [55] ELIŠKA, J.: *Vizuální komunikace, Písmo I*, PDF, Dostupné z WWW: <http://www.jirieliska.cz/schoolbooks/pismo/>
- [56] <http://antikvariat-cesko.cz/kniha/modlik-tomas-francouzstina-prakticky-jazykovy-pruvodce-1998>
- [57] Archiv Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského
- [58] http://zpravy.idnes.cz/zahodte-sesity-a-ucebnice-detem-v-kutne-hore-staci-netbook-p36-domaci.aspx?c=A100907_1445890_praha-zpravy_ab
- [59] http://zpravy.idnes.cz/zahodte-sesity-a-ucebnice-detem-v-kutne-hore-staci-netbook-p36-domaci.aspx?c=A100907_1445890_praha-zpravy_abc
- [60] <http://ucebnice.fraus.cz/interaktivni-vyuka/>
- [61] <http://www.dailytut.com/apple/apple-ibooks-author-app-to-create-your-own-apple-ebooks-free.html>
- [62] <http://www.orbistactus.cz/inpage/anglictina-607/#A>
- [63] http://videm.cz/?lang=_cz&m01_link=ukazky&tpl=lay_02&id_art=009

Obrazová dokumentace

1. KNEIDL, P.: *Z historie evropské knihy*. Rudé právo, tiskařské závody, Praha, 1989
2. KNEIDL, P.: *Z historie evropské knihy*. Rudé právo, tiskařské závody, Praha, 1989
3. <http://www.europeanaregia.eu/en/manuscripts/paris-biblioth-que-nationale-france-mss-latin-7501/en>
4. <http://www.ub.unibas.ch/cmsdata/spezialkataloge/gg/higg0160.html>
5. Archiv Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského
6. Archiv Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského
7. Archiv Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského
8. Archiv Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského
9. Archiv Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského
10. Archiv Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského
11. Archiv Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského
12. <http://www.ourdiscoveryisland.com/base.php>, vlastní archiv